

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

Zuzana Brovjáková

3.ročník – prezenční studium

Česká filologie

**Dodržování a porušování zdvořilostních strategií v pořadu
Uvolněte se, prosím**

Obidience and violation of polite strategies in tv show "Uvolněte
se, prosím"

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze uvedenou literaturu. Rozsah mé práce činí 103 788 znaků včetně mezer.

V Olomouci dne 3. května 2010

.....

Děkuji doktorce Jindřišce Svobodové za ochotu a trpělivost při vedení mé práce, za její podnětné nápady, poskytnuté rady, připomínky a zapůjčené materiály.

Obsah

Úvod	1
Seznam transkripčních značek	2
1 Rámec mediálního dialogu	4
1.1 Mediální dialog	4
1.2 Rámec mediálního dialogu v pořadu Uvolněte se, prosím	7
1.2.1 Struktura pořadu Uvolněte se, prosím	8
1.2.2 Různé kategorie recipientů	8
1.2.3 Kategorie ironie a hyperboly	9
1.2.4 Komunikace s publikem	10
1.2.5 Orientace dialogu k divákovi	12
1.3 Neverbální prostředky	14
1.4 Vzhled, popis a rozbor studia, proxemika	16
2 Zdvořilost	18
2.1 Vymezení pojmu zdvořilost	19
2.1.1 Zdvořilostní princip – zdvořilostní maximy	20
2.1.2 Dodržování a porušování Leechova zdvořilostního principu v pořadu Uvolněte se, prosím	22
2.1.3 Porušení maxim zdvořilosti	23
2.1.4 Pozitivní a negativní tvář	26
2.1.5 Hlavní typy zdvořilostních strategií	27
2.1.6 Řečová etiketa	30
2.1.7 Zachování a ohrožení tváře hostů	30
2.1.8 Víceúrovňové projevy nezdvořilosti	39
2.2 Rozbor porušování zdvořilostních strategií	41
2.2.1 Výskyt porušení zdvořilosti	43
2.2.2 Příklady porušování jednotlivých složek tabulky	48

2. 2. 3 Shrnutí	53
Závěr	54
Anotace	56
Literatura	58
Příloha (CD)	

Úvod

Práce sleduje a popisuje signifikantní prvky specifické komunikace realizované v pořadu Uvolněte se, prosím. V současné době lze v oblasti lingvistického výzkumu zaznamenat poměrně silný zájem o problematiku mediálního prostředí, zejména o pořady typu talk-show, které s sebou přináší inovativní způsob komunikace a nový náhled na pojetí rozhovoru. Původ oblíbenosti tohoto tématu lze přisuzovat také vzrůstající divácké popularitě tohoto žánru, který přináší bohatý materiál k podrobnějšímu zkoumání. Hlavní pozornost našeho rozboru je soustředěna na projevy zdvořilosti, resp. nezdvořilosti. Tato práce si klade za cíl sledovat dodržování a porušování zdvořilosti s ohledem na formu mediálního dialogu v žánru zábavné talk-show.

V první části práce je charakterizován obecný rámec mediálního dialogu, jeho odlišnost od dialogu standardního a jeho konstitutivní vliv na formování a povahu rozhovorů pořadu Uvolněte se, prosím. Dále se práce věnuje specifickým pořadům Uvolněte se, prosím, zejména úloze diváka jakožto cílového recipienta, prvkům ozvláštňení v projevu moderátora i hosta a popisu studia, v němž se pořad natáčí.

Druhá část práce je orientována na problematiku zdvořilosti a shrnuje dosavadní poznatky pragmatické lingvistiky v této oblasti. Tento teoretický podklad nám poslouží jako měřítko při posuzování dodržování či porušování zdvořilosti v analyzovaných pořadech, zároveň budou na jeho základě klasifikovány principy a druhy porušování zdvořilostních norem. Způsoby případného porušení zdvořilosti budou demonstrovány na konkrétních ukázkách rozhovorů. Výsledky tohoto rozboru budou vyhodnoceny a okomentovány. Díky poměrně širokému sociálnímu a věkovému rozvrstvení hostů jsme získali kvalitní materiál ke komparaci rejstříků moderátora chování, přístupu a projevům nezdvořilost, resp. zdvořilosti k pozvaným hostům.

Jako výchozí materiál pro excepci a následnou analýzu nám posloužilo 13 dílů talk-show Uvolněte se, prosím, které odvysílala Česká televize během let 2005 až 2010. Pořad je vysílán každý pátek ve večerních hodinách (zpravidla mezi 21. a 22. hodinou), délka jednoho pořadu je cca 42 minut, celkový korpus pak představuje cca 546 minut odvysílaných rozhovorů. Data vysílání analyzovaných pořadů jsou uvedena v tabulce 2. 2. 1 Výskyt porušení zdvořilosti; uvedené díly jsou rovněž v příloze na CD.

Seznam transkripčních značek

Při přepisech rozhovorů byly použity transkripční symboly z publikace Müllerové, Hoffmannové, Schneiderové s názvem Mluvená čeština v autentických textech (1992), dále pak z článku Světlý Čmejrkové Od partnerského rozhovoru k talk-show (2007, s. 60), a to následujícím způsobem:

- pauza, zaznamenány jsou slyšitelné pauzy bez měření délky, výrazně delší pauza je pak značena dvěma značkami
- e, ee hezitační zvuk
- :
- :
- [] současně pronesené úseky replik (tzv. overlap)
- ?
- ?
- . klesavá intonace
- .
- , pokračovací intonace, tzv. polokadence
- = okamžité, až překotné navázání na repliku partnera
- ((smích)) komentář autora transkriptu
- ◇ mluvčí hovoří se smíchem
- (člověk) předpokládaný, ale nesrozumitelný výraz
- () nesrozumitelné místo

(...)(...) vytržení repliky z kompletního rozhovoru

1 Rámec mediálního dialogu

1.1 Mediální dialog

Dialog společně s monologem tvoří dvě základní formy komunikačního chování, bývá považován za primární útvar lidské interakce. V dialogu dochází ke střídání projevu alespoň dvou účastníků, a to v roli mluvčího a posluchače. Mluvčí, tedy ten, kdo v daném okamžiku hovoří, je aktivním účastníkem mluveného hovoru (Kořenský, Hoffmannová, Jaklová, Müllerová 1987, s. 135) a zastává aktivní komunikační roli. Druhý účastník mluvené komunikace je v pozici posluchače, jeho role je pasivní (srov. Müllerová, Hoffmannová 1994, kde je relativizována pasivita posluchače). Za dialog lze považovat takovou komunikaci, jejíž účastníci se alespoň jednou vystřídají v roli mluvčího a posluchače, obvykle se však jedná o celé série promluv různých účastníků, kteří se mění v rolích mluvčího a adresáta (Müllerová, Hoffmannová 1994, s. 13). Podle Čmejrkové (1999, s. 247) je dialog primární formou lidské komunikace, slouží k bezprostřední výměně informací, adresát je v takovém případě aktivní a ze své role příjemce přechází střídavě do role mluvčího, informace zde proudí obousměrně mezi oběma účastníky dialogu. Dialog je dále opřen o další významný znak: přímý, bezprostřední kontakt účastníků. Prototypem dialogu je dialog mluvený, kde jsou komunikanti přítomni současně na tomtéž místě, reagují na sebe spontánně, jejich komunikace je vázána na jednu situaci, tj. mohou odkazovat na různé jevy konkrétního prostředí. Důležitá je rovněž vzdálenost partnerů, posturika, gesta, prostředky nonverbální komunikace apod. (Čmejrková 1999, s. 251). Právě dialog je s výraznou převahou zastoupen v pořadu, kterému se budeme dále věnovat, forma dialogu je pro něj charakteristická.

Mediální dialog realizovaný v pořadu Uvolněte se, prosím je typem dialogu reálného (přirozeného), tj. takového, ve kterém dochází ke skutečnému střídání aktivních a pasivních komunikačních rolí mezi autonomními osobami v různých komunikačních situacích (Kořenský, Hoffmannová, Jaklová, Müllerová 1987, s. 130).

Pojem veřejný projev inklinuje spíše k zařazení k útvarům monologickým, ovšem vývoj pořadů v 90. letech posunul žánr veřejného mluveného projevu

z jednosměrného monologu k dialogu, ten pak získává podobu interview, dialogu, debaty, diskuze, či polemiky. Tato proměna mluveného projevu jej aktualizovala, učinila ho pružnějším a přizpůsobivějším vůči nově vznikající komunikační situaci, jež má charakter konfrontační až kontroverzní. Podle Čmejkové (2003, s. 80) tento žánr ovlivnil tzv. *infotainment* (tj. information and entertainment), tedy druh zpravodajství, které podřizuje výběr témat a jejich zpracování účelu vyvolat emoce a pobavit, nebo *confrontainment*, tj. konfrontace pro pobavení. Edda Weigandová (1999, s. 35-54, u nás Čmejková 2003, s. 80) volí metaforu mediálního dialogu jako novodobé gladiátorské hry, americký konverzační analytik John Heritage (1985, u nás Čmejková 2003, s. 80) tuto metaforu ještě rozvíjí: „V římské aréně bojovali gladiátoři trojzubcem a sítí proti štítu a meči. Základní pravidla moderního interview vybavují protagonisty obdobně asymetrickými prostředky útoku a obrany.“ Veřejně známá osobnost se dnes obvykle neobrací k posluchačům s projevem monologickým, a tedy předem připraveným.. Mnohem častěji dochází k situaci, kdy se mluvčí ocitá v přímé konfrontaci se svým odpůrcem, je tedy nucen přímo reagovat. Takové podmínky jsou podle Čmejkové (1999, s. 247) pro výsledný komunikát rysem konstitutivním. Mluvčí je ve svém projevu přerušován, musí se stále přizpůsobovat nově vzniklé komunikační situaci, jejíž charakter bývá mnohdy konfrontační, ocitá se tak v pozici obranné.

Komerce a s ní těsně spjatý diktát sledovanosti pronikly i do pořadů veřejnoprávní televize, jako divácky nejúspěšnější se ukázaly už v 90. letech ty, ve kterých většinu mediálních dialogů tvoří ostrý a nesmlouvavý střet osobností, účastníci diskuze v nich ne zřídka sahají k prvkům nezdvořilosti. Takový vývoj zaznamenávají pozorovatelé a analyticky médií v různých zemích, především anglosaských a v Německu již po několik desetiletí, u nás tento trend nastal až v 90. letech (Čmejková 2003, str. 81).

Dalším z příznačných rysů médií 90. let a současnosti je proces tzv. bulvarizace, která je výsledkem stále více komercializovaného způsobu života společnosti. Mezi její charakteristické znaky lze řadit demokratizaci jazyka a nápadné pronikání jeho nespisovných variant, zejména pak prvků obecné češtiny. Podle Krause (2003, s. 14) je toto nápadně vyšší zastoupení prostředků běžně mluveného (nespisovného) jazyka motivováno vůli mluvčího: „manifestovat nekonformní vztah k dosavadní oficiální kultuře“, nebo také „snahou navodit důvěrnější atmosféru mezi řečníkem a jeho

posluchači“, Müllerová (2003, s. 117) pak tamtéž: „Komunikační styl a způsob i jiných, zejména politických diskusí se stále více vzdaluje normám veřejného formálního hovoru a přibírá některé rysy běžné, neformální komunikace. Scanell (1991, u nás Müllerová 2003, s. 117) hovoří o posunu od autoritativního způsobu vysílání k demokratičtějšímu stylu.“

V současnosti se podle Müllerové mísí prvky institucionální a běžné (individuální) komunikace. Ve vysílání veřejnoprávní televize by měla převládat složka institucionální nad hovorovostí, která je Müllerovou (2003, s. 117) vnímána jako rušivá. V komerčních médiích naopak převládá individuální a uvolněný přístup moderátorů k hostům. Pořad Uvolněte se, prosím takové rozdělení stírá, protože i když je vysílán veřejnoprávní televizí, moderátor běžně užívá prvků obecné češtiny (v oblasti fonetické je velmi frekventovaná proteze, v morfologii pak substandardní tvarová zakončení adjektiv), syntax jeho projevu nese rysy spontánní mluvenosti (např. užívání tzv. vycpávkových slov, nejčastěji no, jako), četné jsou v moderátorových promluvách také floskule. Čmejrková (2007, s. 56-59) dokonce hodnotí slovník Jana Krause jako „uvolněný, barvitý, šťavnatý, jadrný, pokleslý“, jeho konverzační styl pak jako ležerní, výslovnost místy ledabylá. Čmejrková (tamtéž) dále ukazuje na fakt, že Jan Kraus hovoří důsledně nespisovnou češtinou i tehdy, kdy host mluví jazykem spisovným.

Dnešní média hrají významnou roli ve formování nejrůznějších řečových žánrů, často užívaný je studiový rozhovor moderátora s hosty, dialog se tak stává více frekventovaným, v mediálních pořadech dominuje a převládá nad projevy monologickými. Světla Čmejrková vidí problém v hledání vhodného termínu pro dialog, v němž se střetává půdorys rozhovoru autentického s institucionalizovanou formou hovoru. Jako optimální se jeví progresivní, často agresivní a médií vytvořený pojem talk-show (označení televizního zábavného pořadu) či chat.¹ Tyto pojmy jsou však jen obtížně vymežitelné a definovatelné. O jejich profilaci a rozšíření do širšího laického povědomí se zasloužili zejména v 80. letech průkopníci žánru talk-show, jako na příklad David Letterman a Terry Wogan (Čmejrková 2007, s. 48). Tolson (1991, s. 179-187, u nás Čmejrková 2007, s. 50) pak vymezil hlavní znaky žánru talk-show: 1. tematický posun

---

¹ Srovnej s vymezením pojmů talk a chat u Čmejrkové (Přednášky z 50. běhu Letní školy slovanských studií 2007, s. 48). Máme na mysli originální význam slova chat v angl. prostředí.

k osobnímu a soukromému, 2. příklon k zábavnosti, a to prostřednictvím vtipu (např. aktualizované významy, polysémie, dvojsmyslnost výpovědí) a humoru, 3. stírání žánrových rozdílů, 4. překročení konvenčních norem. Podle něj je cílem talk-show vyprodukovat hovor, ten lze však dovést vhodnými prostředky až do podoby uměleckého projevu. Tato úvaha může přispět ke snahám o definici tohoto žánru: „zatímco partnerské rozhovory s osobnostmi mají funkci sdělovací, komunikační, v talk-show je tato funkce potlačena ve prospěch funkce kontaktní, ale především metajazykové a poetické“ (Čmejrková 2007, s. 50).

1.2 Rámec mediálního dialogu v pořadu Uvolněte se, prosím

Pořad Uvolněte se, prosím vědomě navazuje na tradici tzv. Late Night Show, standardního světového formátu, který v pozdních večerních hodinách vysílají televize v mnoha zemích západní Evropy i Spojených států. Jedná se o divácky oblíbené a atraktivní pořady, které jsou vždy spojené s osobou dominantního moderátora. Velmi důležité je, že se komunikace odehrává před diváky ve studiu.² Televizní late-night show se zrodila ve Spojených státech před více než padesáti lety, ale její kořeny najdeme už v rozhlase. Je totiž kombinací talk-show, stand-up comedy (druh komediálního vystoupení, kdy performer promlouvá přímo k divákům, bezprostředně k nim odkazuje, snaží se pobavit publikum jen za pomoci svého umu a mikrofonu, zpravidla předvádí buď předem připravené, nebo improvizované skeče³), vaudevillových scének (předchůdce varieté a muzikálů) a hudebních a tanečních vystoupení. Od počátku je late-night show spjata především s americkou stanicí NBC a pořadem Tonight!, jehož moderátor Steve Allen je považován za otce formátu.⁴ Moderátor Jan Kraus si v tomto pořadu neklade za cíl vytvořit „příjemnou pozitivní atmosféru“, což je výrazný a zásadní aspekt, od něž se odvíjí celé ladění pořadu. Nejedná se ani o veřejnou politickou debatu, která by vyžadovala jednoznačnou moderátorovu nestrannost a nezaujatost (Čmejrková 1999, s. 259).

---

² <http://www.csfd.cz/film/221933-uvolnete-se-prosim/?text=97370>

³ <http://www.proculture.cz/calls/calls-konkurzy/na-stojaka-ceska-stand-up-comedy-hleda-nove-tvare-1248.html>

⁴ <http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/cesko-po-setmeni>

1. 2. 1 Struktura pořadu Uvolněte se, prosím

Scénář pořadu zůstává neměnný. V prvních minutách moderátor komentuje v pozici stand-up (ve stoje) aktuální dění společenského a politického života a glosuje vybrané události.

Poté se přesune ke svému stolu, kde je místo pro headlines (komentované novinové titulky). Tato část pořadu je založena pouze na osobě moderátora, je předem připravena a má rysy monologu - charakteristická je souvislá, nepřetržitá řečová aktivita, sdělování se uskutečňuje pouze jedním směrem – od mluvčího k posluchačům (Hoffmannová, Müllerová 1994, s. 13). Po tomto monologickém úseku moderátora už začíná samotný rozhovor s hosty, který může být prokládán hudební složkou. Také způsob výběru hostů je ustálený, v každém díle je zastoupena osobnost současného kulturního života („showbusinessu“), popř. sportovec, dále veřejně činný jedinec (nejčastěji politik, ekonom apod.), třetí host projevuje rysy netradičnosti, výjimečnosti a jedinečnosti (např. osoby s originálním povoláním, zvláštními schopnostmi a dovednostmi).

1. 2. 2 Různé kategorie recipientů

Pořad Uvolněte se, prosím je typem institucionálního dialogu, to znamená, že sociální role jsou předem dány. Rozhovor je řízen moderátorem, a to jak z hlediska jeho trvání, obsahu, členění, tak i stylu. Moderátor rovněž určuje, o čem se bude mluvit, vybírá téma. Monolog je ve vztahu k dialogu útvarem sekundárním, je určen adresátovi, kterého moderátor, tedy autor monologu, bere v úvahu a k němuž své sdělení orientuje. V komunikační situaci pořadu Uvolněte se, prosím počítá moderátor s aktivním posluchačem, pracuje s různě intenzivní adresností. Předpokládá, že posluchač splňuje určitá kritéria, která se odvíjí od cílové skupiny tohoto pořadu. Předpokladem plnohodnotné komunikace je splnění nároků na vzdělání, znalosti a zkušenosti, je požadován přehled o aktuálním dění (v politice, ve světě), bývá aktivizována znalost historie, kulturního a společenského kontextu; a právě tyto atributy jsou relevantní pro úspěšnost komunikačního záměru. Moderátor zde totiž pracuje s intertextuálními

přesahy, s kategorií ironie, zveličování, parodie, aluzemi, pro jejichž pochopení je znalost kontextu přímo nezbytná. V rámci této adresnosti se mluvčí odvolává na své posluchače, oslovuje je, předjímá jejich argumenty a námitky, počítá s aktivním recipientem, na kterého se explicitně obrací.

1. 2. 3 Kategorie ironie a hyperboly

Poměrně frekventovanými kategoriemi vyskytujícími se v pořadu Uvolněte se, prosím jsou ironie a hyperbola, bývá jich užito nejčastěji v úvodu pořadu, kdy moderátor komentuje aktuální dění. Podle Hirschové (2006, s. 193) je pro ironické výpovědi charakteristický rozpor mezi významem doslovným (konvenčním) a nevyjádřeným intendovaným záměrem, mezi těmito složkami vzniká vztah protikladnosti, intendovaný význam je opakem významu doslovného, vědomě se zde porušuje maxima kvality a adresát by měl tento nesoulad rozpoznat. Například výpověď: *„Původně jsem vám chtěl popřát hezké Vánoce, ale letos jsou bezvýznamný pro vás určitě stejně jako pro mě, protože všichni žijeme naším předsednictvím v evropský unii, co jsou proti tomu nějaký blbý Vánoce doma“* se od lži liší tím, že neshoda doslovného a zamýšleného významu je pro zasvěceného diváka natolik evidentní a průhledná, že ji snadno rozpozná a odliší. Moderátor navíc pomohl snadnější identifikaci ironie tím, že při této replice použil suprasegmentálních fonologických prvků, konkrétně ironického zabarvení hlasu.

Dalším příkladem je výpověď: *„...a to objektivní hodnocení vo nás, to zase můžeme udělat jenom my, protože jsme objektivní.“*, v tomto případě má ironie blízko k výsměchu a sarkasmu, který v určitých situacích bývá považován za vyhocenou formu ironie, hranice mezi nimi se lehce stírá, je těžké je jednoznačně rozlišit a určit. I v tomto případě adresát pochopí, že daná výpověď je myšlena ironicky, a to na základě kontextu a určité osobní zkušenosti s denotací tohoto typu (objektivita je zde spojena s nestranností a nezávislostí posuzovatele, implicitně tak vylučuje soud subjektu samého o sobě, jedinec vnímá protiklad subjektivity a objektivity). V dialogu se pak prvky ironie objevují i v reakcích pozvaného hosta, příkladem může být rozhovor, ve kterém ironie dokonce graduje, jedna promluva vede druhého účastníka k vzniku další:

Komárek: *fakt je, že ti penzisti už maj' špatný voči, že by nemuseli tolik svítit [aaa]*

Kraus: *[to je pravda]*

Komárek: *a nemuseli by snad tolik číst, [(člověk z toho zblbně)]*

Kraus: *[rádío můžou poslouchat vod sousedů]*

Komárek: *na tu televizi, já to můžu říct, vy:, chraň bůh, na to stejně nejde koukat, jo:, takže:, já si myslím, že zas to:*

Kraus: *= je vlastně otázka, proč mrhají' elektřinou, ti důchodci, že jo*

Komárek: *no:, no: a ti bohatší si to můžou, můžou...*

Kraus: *bohatej se může i fěnovat, třeba, že*

Komárek: *ale voni i ti bohatí, bohatí jsou taky rozumní, voni třeba: většinou hrajou přes den golf, na to taky svítit nemusej*

Kraus: *na to nemusej*

Ironie je často prostředkem pro dosažení komického účinku, ale napomáhá i při vyjádření nesouhlasu, moderátor má vlastně opačný názor, který vyjadřuje právě užitím ironie. Dochází tak ke kritice, jež je však obohacena o vtip, a tím je umocněno zesměšnění dané instituce či jiné entity. Podle Hirschové (2006, s. 193) „je užití ironických výpovědí z hlediska zdvořilosti specifickým druhem komunikační strategie – ve vztahu vůči adresátovi nese ironické sdělení navíc různě výrazný prvek posměchu vůči osobě a/nebo jednání adresáta, popř. vůči tomu, o kom/o čem se mluví. Takový dehonestující sémantický prvek by v doslovné (neironické) výpovědi nebyl, i kdyby šlo o výpověď negativně hodnotící.“

Ironie vede recipienta ke hlubší koncentraci na obsah promluvy mluvčího, aby byla rozpoznána a správně interpretována, vybízí ho tedy k aktivitě. Ironie pak funguje jako prostředek ozvláštňení projevu.

Dalším prostředkem, který přispívá k originalitě a určité atraktivitě projevu, je hyperbola. Například ve výpovědi: „*Dámy a pánové, ještě si to užijte, protože možná jsme pár okamžiků od války se Spojenými státy,*“ je zde dosaženo komického účinku, zároveň se zvyšuje pozornost posluchače působivostí vyjádření.

1. 2. 4 Komunikace s publikem

Monolog realizovaný v první části pořadu současně vykazuje i různé stupně dialogičnosti, implicitní i odhalené, která je založena na možnosti zpětné vazby. Jan Kraus má v této komunikační situaci dvojí posluchače: jednak ty před televizními

obrazovkami, jednak obecenstvo. Právě to se stává přímým účastníkem komunikační události, má možnost reagovat potleskem, smíchem, souhlasnými výkřiky, pokyvováním hlavou, pískotem apod. Tyto projevy jsou prvky dialogu a napomáhají dialogizaci monologu (Hoffmanová, Müllerová 1994, s. 13). Dialogičnost se zde projevuje také pomocí řečnických otázek, které mluvčí směřuje přímo k publiku, aniž by čekal přímou odpověď. Jedná se o klasický rétorický prostředek pro zdůraznění nesporného tvrzení, který má funkci expresivní, kontaktovou a zvyšuje přesvědčivost. Pro snadnější a plynulejší orientaci v projevu autor monologu pronáší některé formulace typu: „*podívejme se, vezměme si*“, které usnadňují porozumění, udržují adresátovu pozornost, zdůrazňují v projevu podstatné a hlavní, zejména pomocí intonace pak odlišuje téma a réma výpovědi (Čmejrková 1999).

Jan Kraus ve svém projevu vykazuje částečně i rysy monologu argumentačního charakteru, na několika místech anticipuje divákovy potenciální pochyby a námitky, používá pro to formulace typu „*No ne, vy se možná divíte, ale takhle to fakt je*“ (Hoffmanová, Müllerová 1994, s. 14).

Podle Müllerové (2003, s. 117) moderátor plní ve vedení dialogu trojí roli: institucionální, když vystupuje jako zástupce instituce (zde České televize), hovoří s hostem a s posluchači, roli interakční, když reaguje a rozhoduje o míře projevu svého hosta, zároveň je sám účastníkem dialogu, a roli soukromou, ve které dává najevo své osobní postoje, názory, pohled na věc a osobní sympatie k hostovi. Všechny tři role do jisté míry splývají a překrývají se, nelze je striktně oddělit, proto záleží na zdatnosti moderátora, nakolik a jakým způsobem je skloubí a vytěží z nich maximum pro úspěch rozhovoru.

Pro dialog tohoto pořadu je typická výrazná členitost, která vyplývá ze střídání úseků řeči pronesených jednotlivými účastníky a z neustálého přerušování souvislého proudu řeči, které je motivováno a formováno mnoha faktory: jednak záměrem mluvčího, jeho individuálním tempem řeči, jeho artikulací a fyziologickými potřebami, způsobem formulování postojů, tématem textu, a jednak tím, jak se komunikanti v rozhovoru střídají, nakolik se vzájemně tolerují, zda si nevstupují do řeči a nechají vyjádřit partnera myšlenku v její úplnosti, zda se pustí ke slovu apod. Každý rozhovor má sice svou časovou kontinuitu, která vzniká postupným přiřazováním následujících úseků řeči za

sebou, jeho výstavba je však vícevrstevná. Dialog se skládá z jednotek, které se mohou překrývat a jejichž hranice nejsou vždy evidentní. Podle toho lze rozlišit dialog harmonický, který je založen na souladu partnerů a má jasnější členění a přehlednější výstavbu, a dialog konfliktní, který je opakem dialogu harmonického, dochází při něm k ostré, příkré nebo vzrušené výměně názorů, a tím je bohatší o některé komunikační hodnoty jako dramatičnost, napětí, emocionalita, ovšem jasnost a přehlednost se z jejich výstavby vytrácí (Hoffmannová, Müllerová 1994, s. 21).

1. 2. 5 Orientace dialogu k divákovi

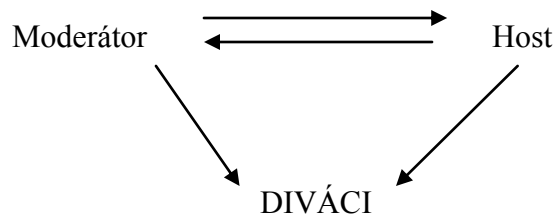
Dalším významným a konstitutivním faktorem televizních pořadů založených na dialogické interakci, například v podobě interview, či v přímé konfrontaci s jiným účastníkem diskuze, je jeho orientace na diváka a obrácenost k přítomnému publiku (v našem případě v divadle). Mediální dialog tak není dialogem v tomto smyslu slova, ve kterém probíhá komunikace za účelem vzájemného přenosu informací mezi komunikanty. Skutečným recipientem rozhovoru moderátora a jeho hosta je divák, k němuž je dialog směřován, a komunikačním záměrem je zaujmout a pobavit, popř. přesvědčit ho a získat si jeho sympatie na svou stranu. Už Mukařovský (1941) přichází s názorem, že třetí osoby se mohou účastnit komunikace, mohou být dokonce pravým cílem replik, jež si spolu mluvčí s adresátem vyměňují, „takový dialog má vlastně triadickou strukturu, nikoli nepodobnou dialogu jevištnímu. Diváci jsou těmi, komu je jevištní dialog, odehrávající se zdánlivě jen mezi jednajícími osobami, určen“ (Čmejrková 2008, s. 24).

Mediální dialog přichází o některé rysy tradičního přirozeného dialogu dvou komunikantů, jehož strukturu částečně přebírá, komunikace tu přesahuje hranice primární řečové situace (Weigandová 1999, u nás Čmejrková 2003, s. 85), získává nový rozměr, je obohacen o třetí složku komunikace, tím připomíná dialog jevištní. Pořad Uvolněte se, prosím má kromě televizních diváků navíc také publikum studiové, takže dialog je rozšířen o další okruh adresátů. Dochází tak k tzv. dvojité komunikační konstelaci, při níž je „vnitřní komunikační okruh“, tedy okruh studia, překryt „vnějším komunikačním okruhem“, tj. televizními diváky (Linkeová, 1985, u nás Čmejrková 2003, s. 85).

Mediálnost je zde specifickým charakteristickým ovlivňujícím rysem, moderátor rozděluje svou pozornost a intence mezi pozvaného hosta a vnější a vnitřní publikum, některé jeho repliky jsou určeny přímo divákům, např. oslovení a přivítání: „*Dobry večer, milé dámy a milí pánové...*“, „*Dobry večer, dámy a pánové*“, závěrečné „... *to by bylo pro dnešek, zejména pánové, všechno*“, dále pak uvítání jednotlivých hostů: „*A nyní dovolte, abych pozval našeho prvního hosta, kterým je pan Valtr Komárek*“, „*Dámy a pánové, naším dalším hostem je Nikol Štíbrová*“, většina promluv je však směřována k hostům, pouze divákům je tedy věnována úvodní část pořadu, kdy k nim moderátor promlouvá a oslovuje je: „*Ted' teda prišla sezóna, to uznáte sami, že jo, to je jako jedna pecka za druhou...*“, „*Myslím, že jste si stejně jako já všimli, že nás v poslední době postihly dvě katastrofy, to jsou mrazy a Pendolino. Tak pokud jde o ty mrazy, tak doufám, že vám je jasné, stačí jedno nešťastný pití, usnutí na lavičce a je to vaše poslední opití.*“ „*Tak prosím vás, dávejte na sebe pozor, jsou to hodně nebezpečné věci.*“ „*Myslím si, že můžeme být všichni spokojení, protože tady se to ted' velmi celonárodně všechno hodně uvolnilo. Vono je to trošku starý, ale vemte si to zpátky...*“ „*No řekněte mi, kde byste tohle našli? Bud' me rádi, že jsme tady, v týdle uvolněný zemi a užijme si to!*“

Dvojitá intence vstupů se týká nejen úvodních („*Dobry večer, vážení diváci...*“) a závěrečných formulací („*Přeji dobrou noc, Vám divákům u televizních obrazovek i divákům zde v divadle Ponec*“), neverbálního chování, pohledů, pootočení hlavy i těla, ale i samotná formulace otázek, komentářů a doplňujících poznámek, jimiž upřesňuje názory svého hosta, je určena divákům. Stejně prvky v chování můžeme pozorovat i u hosta, který když promlouvá k moderátorovi, se snaží zároveň zapůsobit na publikum. Teorie dialogu tyto rozhovory označuje termínem „audience designe“, popř. „public oriented“ či „publik driven“ (Bell – Garrette 1998, u nás Čmejrková 2003, s. 85).

Náčrt klasického komunikačního schématu „tradičního“ dialogu, kterého se účastní dva komunikanti, vypadá takto: Mluvčí → Posluchač. Mediální dialog pořadu Uvolněte se, prosím je ovšem rozšířen o třetí složku - diváky, a to diváky jednak v hledišti, jednak televizní diváky, komunikační schéma se tedy proměňuje:

Obr. 1 (Čmejrková 2003, s. 86)

V několika dílech pořadu *Uvolněte se, prosím* se moderátor Jan Kraus obracel na všechny své přítomné hosty, kteří pak komunikovali mezi sebou a zároveň s moderátorem, v tomto případě by se komunikační schéma rozšířilo o komunikaci mezi hosty navzájem, ale ve valné většině komunikačních situací tohoto pořadu se moderátor věnuje pouze jednomu hostu, resp. divákům, takže nevznikají tzv. zdvojená interview (Čmejrková 2003, s. 85). Host se ovšem může vyjádřit k názoru předcházejícího hosta, který byl interviewován před ním, odvolává se na něj, reaguje na něj, odkazuje k němu. Zároveň je možná realizace komunikace hosta s publikem („*Né:, vy se možná smějete, ale vono to tak fakt je!*“). Také moderátor může eventuálně doplňovat výpovědi hosta v situacích, kdy je potřeba doplnit kontext.

Všechny tyto zmíněné aspekty, tedy dialogizovanost celku a jeho zaměření na diváka jakožto cílového příjemce, vedou k tomu, že se v rozhovoru předávají informace o určitém problému formou otázek a odpovědí, konkrétně v podobě souhlasů a kontroverzí. Ovšem pořad *Uvolněte se, prosím* spadá do kategorie zábavných pořadů, jeho primárním cílem je tedy pobavit diváka, a to mnohdy na úkor informačního přínosu.

1.3 Neverbální prostředky

Vedle znakového systému přirozeného jazyka a prajazykové soustavy neverbálních vokálních prostředků se na komunikaci podílí také systém neverbálních nevokálních prostředků. Tato nonverbální komunikace se podle Lotka (2004, s. 74) charakterizuje jako „proces dorozumívání mezi jedinci, resp. skupinami lidí pomocí mimoslovních prostředků“ a plní tři primární funkce: 1) potvrzuje a zesiluje verbální komunikaci, 2) doplňuje nebo zastupuje verbální informaci, 3) přináší odlišné informace.

Tyto prostředky neverbální komunikace se ve většině situací nevyskytují izolovaně, ale ve spojení s jinými, čímž se částečně zamezuje jejich mnohoznačnosti. Z hlediska zdvořilosti se jako nejvýraznější a nejvíce ovlivňující typ signálu nonverbální komunikace jeví tzv. regulátory, které usměrňují a řídí druhého účastníka komunikace, sehrávají důležitou roli při započetí či ukončení promluvy. Lotko (2004, s. 76) řadí mezi tyto regulátory také podání ruky, kterým Jan Kraus vítá své hosty. Dále jich bývá užito při snaze urychlit či zpomalit promluvu, což se projevuje např. rychlým či pomalým kýváním hlavy. Zvednutí prstu či ruky signalizují budoucí přerušení či snahu o něj. Podle Lotka (2004, s. 76) lze také interpretovat nevyhledávání zrakového kontaktu jako způsob ztížení možnosti přerušení. Vedle regulátorů se k neverbálním signálům dále řadí tzv. adaptéry, symboly a ilustrátory.

Jan Kraus při projevu nadstandardně užívá gest, nevyhýbá se ani teatrálnosti a přehrávání. Při vystupování zřejmě těží ze své herecké zkušenosti. Takové vystupování lze považovat za úmyslné a účelové (primárním cílem pořadu je pobavit diváka). Důkazem toho mohou být díly, v nichž jsou hosty osobnosti s vysokou společenskou prestiží (například díl odvysílaný 21. prosince 2007, ve kterém jako host vystoupil bývalý prezident Václav Havel), moderátor tehdy působil jiným dojmem, než je obvyklé - jeho ruce byly klidné, projev seriózní.

V pořadu Uvolněte se, prosím je moderátorova gestikulace nepřehlédnutelná, hned v úvodu každého dílu Jan Kraus významným mávnutím ruky jakoby zastavuje úvodní znělku, kterou hraje na živo kapela přímo ve studiu. Takové gesto má vyvolat komický účinek. Podobně moderátor naznačuje vysunutí obrazovky, pokud má pro představení hosta připravenou ukázkou spojenou s ukázkou z archívu. V pořadu vysílaném dne 23. října 2009 při rozhovoru s tenistou Radkem Štěpánkem moderátor dokonce luskně prsty pro potvrzení své výpovědi. Rovněž moderátor velmi významně gestikuluje, pokud je v jeho výpovědi obsažená zmínka o kvantitě, např. v témže díle s Radkem Štěpánkem Jan Kraus doprovází svou repliku: „((...)) *vy jste taková propojená velká rodina...*“ rozmáchnutím ruky, čímž verbálně zesiluje a potvrzuje svá slova.

Dalším příkladem významu neverbální komunikace je moderátorovo zacházení se sklenicí vody. V jiných pořadech typu talk-show (např. Na plovárně, Krásný ztráty) mají hosté sklenici vody k dispozici od počátku pořadu, v Uvolněte se, prosím však host

dostane napít, jen když o to výslovně požádá, Jan Kraus má přitom svou sklenici vody nachystanou na stole, voda se sklenicí pro hosta je vždy schovaná za sedačkou, kam host nedosáhne, vodu může podat jen Jan Kraus a záleží pouze na něm, zda tak učiní. Moderátor tak svého hosta dostává do znevýhodněné podřadné pozice. Taková situace například nastala v díle odvysílaném 1. 4. 2005, kde byl hostem patriarcha Církve československé husitské Jan Schwarz, dále v díle s Markétou Hruběšovou (*Mohla bych se napít?*), či v díle s Nikol Štíbrovou (*Můžu dostat vodu?*), ve kterém byl host Janem Krausem přiveden do nepříjemné situace (viz dále), žádost o vodu zde signalizovala zdůraznění dojmu, že herečce není příjemné zvolené téma.

1.4 Vzhled, popis a funkce uspořádání studia, proxemika

Moderátor Jan Kraus prokazuje a upevňuje svou dominantní, vedoucí pozici už prostorovým rozmístěním a organizací zasedacího pořádku hostů ve vztahu k němu samotnému. On sám sedí v křesle, které je výše než sedací souprava určená pro hosty, tím se jeho oči dostávají nad úroveň očí hostů, což podle Křivohlavého (1988, s. 52) ovlivňuje komunikaci. Zvýšení místa, odkud Jan Kraus promlouvá, mu dodává větší klid, moderátor se izoluje od ostatních účastníků komunikace, odděluje je opěradlo sedací soupravy, které je poměrně vysoké a masivní. Při takové pozici moderátora a hostů dochází podle Křivohlavého (1988, s. 54) k „sugestivnímu vlivu nadřazenosti a podřazenosti“, moderátor se na své hosty dívá „spatrá“, host je pak přinucen „vzhlížet“ k moderátorovi, který tím dává hostovi najevo svou převahu.

Podobně jako vyvýšení osoby moderátora nad ostatní účastníky komunikace může působit i fakt, že hosté nemají své místo k sedění pouze pro sebe, ale musí se o něj dělit s dalšími účastníky pořadu. Na gauči přímo čelem k hostům pak sedí tři, někdy však dokonce i čtyři hosté, mají výrazněji méně osobního prostoru než Jan Kraus, tím se dostávají do poněkud ponižujícího postavení.

Dalším proxemickým údajem je vzdálenost hosta a moderátora. Zdá se, že v rámci rozvržení tzv. proxemických zón není porušena intimní vzdálenost mezi moderátorem a hostem (tj. do 45 cm), což by vyvolávalo prudký nárůst emocí a neklidu. Vzdálenost mezi moderátorem a hostem spadá do kategorie „osobní sféra“, tj. 45-120 cm, do této

zóny mohou vstoupit podle Lotka (2004, s. 77) pouze blízcí přátelé a další příbuzní, aniž by vyvolali znepokojení. Jan Kraus svou polohu a konkrétně vzdálenost od hosta v průběhu pořadu mění, a to mnohdy výrazně a razantně. Jeho křeslo je opatřeno kolečky, což mu usnadňuje snadný pohyb a lehký přesun. Většinou se pohybuje ve vzdálenosti přibližně 75-120 cm, názory na charakteristiku této zóny se rozcházejí: Křivohlavý (1988, s. 51) ji nazývá tzv. horní hranicí osobní sféry, kterou jedinec dodržuje při setkání s neznámým člověkem, kdežto Lotko (2004, s. 77) ji pojmenovává jako širší osobní vzdálenost, které se mohou účastnit dvě až čtyři osoby a kterou upřednostňujeme při rozhovorech se známými, kolegy a sousedy, s nimiž jsme v dobrém vztahu. Moderátor je s mnohými hosty v přátelském vztahu, nicméně často dochází k porušení tzv. osobní sféry, když se nakloní a opře o rám sedací soupravy, a to i případě, že s hostem není v blízkém vztahu. Jednotliví hosté usazení na gauči svou intimní zónu narušenu jednoznačně mají, prostor na sedačce není příliš velkorysý a hosté jsou vedle sebe „přitisknutí“, což místy působí až nedůstojně.

2 Zdvořilost

Moderátor Jan Kraus použil ve svém pořadu Uvolněte se, prosím pro české mediální prostředí poměrně inovativní způsob vedení talk-show a vymezil se tak vůči ostatním pořadům tohoto typu. Tato dlouhodobě nejsledovanější talk-show předčila svou diváckou oblibou pořad, který byl do té doby považován za nejzdařilejší ukázkou vedení dialogu s hostem, a to Na plovárně, jehož moderátor Marek Eben za něj získal mnoho ocenění. Marek Eben je širokou veřejností vnímán jako vzor kultivovanosti, inteligence, sympatie, s charismatickým a decentním projevem, jeho humor je považován za vlídný a nikdy nevkusný (viz výsledky ankety v článku Světlý Čmejrková Jazyk médií a jeho konverzacionalizace, 2008). V tomto pořadu vede Marek Eben s pozvaným hostem tzv. partnerský rozhovor (viz Čmejrková: Od partnerského rozhovoru k talk-show, 2007), jeho hosté dostávají velký prostor pro prezentování svých životních úspěchů. Oproti tomu talk-show Jana Krause Uvolněte se, prosím má odlišný charakter a rozdílné ambice. Jan Kraus je považován za moderátora konverzačně tvrdšího, Čmejrková (2007, s. 49) jej popisuje jako ironizujícího, břitkého, neváhá dokonce použít atribut agresivní. Ze samotné povahy pořadu Uvolněte se, prosím a z moderátora způsobu vedení dialogu s hostem vyvstává otázka, zda při takovém chování nedojde k porušení pravidel slušnosti a zdvořilosti.

Počátky intenzivnějšího zájmu lingvistů o problematiku zdvořilosti jsou kladeny do 60. let 20. století, a to pod vlivem zejména sociální antropologie a sociolingvistiky orientované především na kategorie osoby při vymezování sociálních rolí, s níž je zdvořilost spojena (Encyklopedický slovník češtiny 2002, s. 563). Dnes je zdvořilost na úrovni lingvistiky spojena především s pragmatickou lingvistikou a důraz je kladen především na účastníky komunikace a kontext (Hejnová 2006, s. 140), oproti užívání gramatiky v užším slova smyslu (Berger 2002, s. 189). V českém prostředí se zdvořilost od 80. let označuje jako řečová etiketa, a to především v pracích Rulfové (1984, 1985) a Vachka z roku 1986 (Encyklopedický slovník češtiny 2002, s. 563).

2.1 Vymezení pojmu zdvořilost

Relativita pojmu zdvořilost znesnadňuje vymezení jeho přesné definice, v konfrontaci dvou komunikačních situací lze intuitivně vybrat, která je zdvořilejší a která méně, nebo dokonce vůbec, ovšem explicitně určit a definovat jednotlivé rysy zdvořilosti je problematické. Berger (2002, s. 189) všeobecně definuje zdvořilost jako chování přiměřené, jehož adekvátnost spočívá ve výběru jazykových prostředků v závislosti na situaci a na poměru mezi mluvčím a adresátem. Volba těchto prostředků pak do jisté míry implicitně naznačuje adresátovi, jaký postoj k němu mluvčí zaujímá (Berger 2002, s. 189).

Hirschová (2006, s. 170) popisuje zdvořilost jako: „vlastnost komunikování, která souvisí s efektivitou komunikace (usnadňuje získávání a výměnu informací, podílí se na ovlivňování postojů adresáta), ale také s existujícími interpersonálními vztahy, jejich vývojem, případně i s jejich využíváním a řízením.“ Komunikant sledující své zájmy a cíle obvykle ovlivňuje své okolí, způsoby a formy jeho chování se v každém prostředí řídí určitými normami, jejichž dodržením a ovládním se stane daný jedinec komunikačně úspěšným. Tyto normy jsou vázány širším historickým a kulturním kontextem daného společenství, nejsou tedy univerzální, proměňují se (Hirschová 2006, str. 170).

Hirschová dále charakterizuje zdvořilost: „jako soubor řečových strategií, způsobů užívání jazyka, které jako svůj hlavní cíl mají nejen bezproblémovou komunikaci, ale zejména seberealizaci a sebeobranu komunikujícího individua v interakci s jinými komunikanty“ (2006, s. 171). F. Čermák (1997, s. 402) vymezuje zdvořilost jako projev úcty a nekonfliktní společenské jednání. Encyklopedický slovník češtiny (2002, s. 564) definuje zdvořilost jako: „aktualizované užití zvláště gramatických a lexikálních prostředků, které signalizuje respekt mluvčího vůči adresátovi“.

V pragmalingvistickém chápání je zdvořilost souborem řečových strategií, které usnadňují komunikaci, seberealizaci a sebeobranu mluvčího ve vztahu s ostatními účastníky komunikace (Hirschová 2006, s. 171).

Zdvořilost determinuje správnou formu projevu mimo pouhou faktickou a gramatickou správnost. Dále se rozlišují dvě stránky zdvořilosti: projev taktu, ohledu či

respektu k ostatním a současně dodržování společenských norem a volba adekvátní formy s ohledem na kontext. Zdvořilost zabraňuje vzniku konfliktů, zároveň vypovídá o vlastní společenské obratnosti mluvčího a je důkazem o sdílení společenských kulturních norem (Pokorný 2010, s. 292).

R. Lakoffová (u nás Hirschová 2006 a Pokorný 2010) formuluje tři zásady zdvořilosti: 1) formálnost (nikomu nic nevnucuj, udržuj odstup); 2) ohled (dej možnost volby, nechej na výběr); 3) přátelskost (projevuj solidaritu, chovej se přátelsky, aby se adresát cítil dobře). Podle Lakoffové zahrnuje pragmatická kompetence splnění dvou základních požadavků: požadavek jasnosti vyjadřování a požadavek zdvořilosti.

Oblast zdvořilosti souvisí se sociolingvistikou (sociální role), psycholingvistikou (např. rozdílné vyjadřování zdvořilosti u mužů a žen) a etnolingvistikou (zdvořilost je různě chápána v jednotlivých kulturách).

2. 1. 1 Zdvořilostní princip – zdvořilostní maximy

Podle Hirschové (2006, s. 139) se v komunikaci uplatňují dva výrazné principy, a to princip spolupráce, kooperace, jehož autorem je americký filozof H. P. Grice (1975), a zejména princip zdvořilosti (G. Leech 1983).

Hlavní myšlenku Gricceova obecného komunikačního principu lze vyjádřit požadavkem „spolupracuj s partnery“, resp. „formuluj své repliky právě tak, jak to příslušný moment v průběhu dialogu vyžaduje“. Kooperační princip se projevuje a je doplněn v dalších čtyřech pravidlech, tzv. konverzačních maximách, „které odráží jednotlivé zákonitosti smysluplné komunikace: a) maxima kvality (nelži, neříkej nic, pro co nemáš dostatek důkazů); b) maxima kvantity (řekni dost a neříkej více, než je nezbytné); c) maxima relevance (řekni to, co je v daném momentu dialogu relevantní); d) maxima způsobu (mluv jasně, srozumitelně, přesně, jednoznačně, vyhni se zbytečné mnohomluvnosti) (Hoffmannová 1994, s. 194).

Ke kooperačním principům později přiřazuje G. Leech (1983, u nás pak Hirschová 2006) ještě tzv. princip zdvořilosti, jehož dodržování či nedodržování je na stejné rovině závažnosti, oba principy se vzájemně doplňují, vzniká tak paralelní systém specifikujících maxim. Jádrem Leecheva zdvořilostního principu spočívá podle Hirschové

(2006, s. 157) (na rozdíl od Griceových maxim) ve formulaci korespondujících dvojic postavených do kontrastu. Jeho obecná formulace zdvořilostního principu pak zní: „Minimalizuj vyjádření nezdvořilých přesvědčení a maximalizuj vyjádření zdvořilých přesvědčení.“ Leech svůj princip upřednostňuje před principem kooperačním a argumentuje tím, že bez vzájemné zdvořilosti komunikantů dochází k selhání komunikace a ke kooperaci tedy nemůže ani dojít.

Zdvořilostnímu principu jsou podřízeny tyto maximy:

1. maxima taktu – a) minimalizuj náklady pro druhého, b) maximalizuj prospěch pro druhého;
2. maxima velkorysosti - a) minimalizuj svůj prospěch, b) maximalizuj svoje náklady;
3. maxima souhlasu – a) minimalizuj nechválení druhého, b) maximalizuj schvalování/chválu druhého;
4. maxima skromnosti – a) minimalizuj sebechválu, b) maximalizuj neschvalování sebe samého;
5. maxima shody – a) minimalizuj neshodu mezi sebou a druhým, b) maximalizuj shodu mezi sebou a druhým;
6. maxima souladu – a) minimalizuj nesoulad mezi sebou a druhým, b) maximalizuj soulad mezi sebou a druhým (Hirschová 2006, s. 157).

Podle Hirschové (2006, s. 157) je z dvojice pokynu významnější (silnější) člen a), který prezentuje negativní zdvořilost, tj. to, čemu je vhodné se vyhnout. První čtyři pravidla jsou důležitější než další dvě a první tři výrazněji omezují konverzaci. „Náklady“ a „prospěch“ zastupují zobecněná pojmenování pro negativa a pozitiva v nejširším smyslu.

Etnolog Jan Pokorný (2010, s. 292) překládá Leechovy maximy zdvořilosti jako ohleduplnost (minimální cena, maximální výhoda pro druhé), velkorysost (maximální cena a minimální výhoda pro sebe), chvála (maximum chvály a minimum kritiky ostatních), skromnost (minimum sebechvály, maximum sebekritiky), souhlas (maximální shoda, minimální neshoda s ostatními), sympatie (maximální sympatie, minimální

antipatie k ostatním). Vzhledem k významové blízkosti pojmů soulad – souhlas - shoda se budeme pro přehlednost v této práci přiklánět k interpretaci Jana Pokorného (2010).

Griceovy maximy podávají základní, obvyklé zásady komunikačního chování, vedle toho Leechův princip a jeho maximy předkládají důvody odchylek komunikace od svých základních a neutrálních podob. Mezi oběma soustavami maxim existuje komplementární vztah – porušení jednoho principu bývá motivováno druhým principem. Tato spojitost souvisí s určitými typy řečových aktů. Oba dva soubory maxim nelze považovat za absolutní pravidla, která by se bezvýhradně dodržovala (Hirschová, 2006, s. 158).

Encyklopedický slovník češtiny (2002, s. 257) uvádí jako kritika obou principů lingvistu S. C. Levinsona (1983), dále zmiňuje, že antropologové, etnografové komunikace a etnolingvisticky orientovaní autoři zpochybnili univerzálnost těchto principů, a to vzhledem k neevropským kulturám.

2. 1. 2   Dodržování a porušování Leechova zdvořilostního principu v pořadu Uvolněte se, prosím

Předpokládejme, že host přichází do tohoto pořadu dobrovolně, a motivace moderátora je profesionální, přirozeně se tedy od nich očekává dodržování Griceova principu kooperace (i když ne vždy bude přesně a důsledně dodržován, hosté řeknou více, než je nezbytné, nebo zmíní skutečnosti, pro které nemají dostatek podkladů, nejsou tedy plně zaručeny a prokázány, tím může být zpochybněna maxima kvality, nebo si pohrají s jazykem na úkor srozumitelnosti, čímž dojde k porušení maximy způsobu, tato porušení mohou být důsledkem spontánnosti a nepřipravenosti projevu), a podobně by se také dalo předpokládat dodržování Leechova zdvořilostního principu (Hoffmannová 1994, s. 194), ovšem v pořadu Uvolněte se, prosím „primárně převládá snaha bavit publikum i televizní diváky, moderátor je až programově nezdvořilý“ (Svobodová 2008, s. 297), takt a zdvořilost zde ustupují snaze o vytváření vtipných dialogů a humorných situací. Taktní chování komunikantů je řízeno, ovlivněno a podmíněno jejich sociálními a komunikačními rolemi, jejich vzájemným vztahem a individualitou obou partnerů. V rámci komunikačních rolí je určitá nadřazenost spojena s rolí moderátora, na něm je, aby rozhovor korigoval, volil otázky a téma, dával impulzy k dalšímu hovoru. Pokud se

budou oba dva komunikanti chovat taktně, nedají si vzájemně pocítit komunikační či sociální nadřazenost a nebudou ji pociťovat ani diváci, taktnost účastníků komunikace se projeví v tom, že oba budou usilovat o rovnováhu, harmonii a vyváženost dialogu v rámci aspektů sociálních a komunikačních (z pohledu na rozsah replik je charakteristická značná kvantitativní asymetrie) (Hoffmanová 1994, s. 195).

2. 1. 3 Porušení maxim zdvořilosti

V následujících ukázkách budou analyzována a okomentována jednotlivá porušení maxim zdvořilosti.

Jan Kraus ve svém pořadu porušuje 1. Leechovu maximu taktu, například v rozhovoru s modelkou Hanou Mášlíkovou, ve kterém se jí naprosto explicitně ptá na její plastickou operaci poprsí:

Kraus: *no vy jste tím provázela, protože sama jste trošku předělaná, ne?*

Mašlíková: *já mám zvětšené poprsí, ano*

Kraus: *máte zvětšené poprsí. a vo kolik jste se jako zvětšila?*

Mašlíková: *o dvě čísla*

Kraus: *o dvě čísla?*

Otázky tohoto druhu lze vyhodnotit jako jednoznačně netaktní. Jan Kraus pak dále pokračuje zjišťováním podrobností o této plastické operaci, konkrétně cenu zákroku, jenž modelka podstoupila, svůj dotaz opakuje celkem třikrát: „*No kolik to tak stojí? No a kolik stojí jedno? Kolik to přijde?*“, i přesto že modelka se odpovědi vyhýbá, moderátor se nenechá odbýt a ve svých otázkách se snaží dozvědět cenu zákroku. Tím porušuje maximu taktu hned dvakrát, jednak dotazem na skutečnost, že modelka prodělala plastickou operaci prsou, což je oblast ožehavá a soukromá, a jednak tím, že klade otázky na téma financí, jež jsou považovány za společensky nevhodné:

Kraus: *no pětavosudesát tisíc, to jste vzala za hotový nebo na leasing?*

Mašlíková: *((smích))*

Kraus: *jak dlouho máte ty prsa?*

Maxima taktu je v tomto případě porušena ze strany moderátora samotným výběrem tématu. Volba tématu k rozhovoru je záležitostí moderátora, podle Hoffmannové (1994, s. 195) by měl moderátor upřednostňovat taková témata, o nichž ví

nebo předpokládá, že budou partnerovi vyhovovat. Moderátor v rozhovoru s modelkou Hanou Mášlíkovou záměrně volí osobní témata často až bulvárního charakteru, jimiž chce komunikační partnerku zaskočit nebo přivést do rozpaků, na zvoleném tématu navíc trvá, stále se k němu vrací, jeho chování lze v takovém případě vyhodnotit jako drzé a agresivní. Tímto jednáním se obvykle snaží vyprovokovat partnera k odpovědím, jež jsou pro diváky, tedy pro cílového recipienta atraktivní. Možným odůvodněním jeho porušování zdvořilostního principu je fakt, že modelka je známá z médií bulvárního charakteru, kde je skutečnost o jejím zákroku známa, ona sama se k tomuto tématu několikrát vyjádřila bez zjevných známek studu či pocitu tabuizovaného příznaku, ani v pořadu Uvolněte se, prosím nejevila znaky adekvátní nervozity, které by v takové situaci byly očekávatelné a pochopitelné.

Dalším příkladem porušení Leechovy maximy taktu je moderátorovo „okřiknutí“ hostů Filipa Sajlera a Ondřeje Slaniny: Kraus: *„Pánové nevyrušujte, teď přišel někdo, kdo má vzdělání, čekali jsme dneska dost dlouho“*. Tato poznámka je evidentní narážkou na vzdělání obou hostů, kteří jsou vyučení kuchaři. Jejich dosažené vzdělání je kladeno do kontrastu s hostem následujícím, který absolvoval hned dvě vysoké školy. Nařízení či požadavek nevyrušování lze zařadit mezi tzv. „přímé chování“ (viz níže), které se projevuje odhlížením od adresáta, v tomto případě je otázkou, nakolik byla tato replika nezbytná a odůvodněná. Moderátorovu reakci lze označit za neadekvátní a hrubou. Urážka se nepřímou týká i modelky Mášlíkové, i přestože v oslovení „pánové“ je zahrnuto pouze mužská část, druhá část věty: *„...TEĎ přišel někdo, kdo má vzdělání, čekali jsme dost dlouho“* je mířena i na modelku, zahrnuje ji do „nevzdělané části hostů“. Znovu se dopustí obdobného porušení zdvořilostního principu podobnou narážkou na povolání, potažmo sociální postavení, pracuje při tom se stereotypem ve vnímání manuálně pracujících:

Slanina: *tak Hanka zas umí rychleji jiné věci*

Kraus: *von asi chtěl být dvojsmyslněj, jak je mladej*

Slanina: *ne, ne, ne, tak já třeba umím pomalu luxovat*

Kraus: *=sou to kuchaři, voni jak jsou v tý kuchyni jen s tím žrádlem, tak pak takhle*

Poněkud výjimečná je situace, kdy se host dokáže moderátorovým neodbytným otázkám ubránit a Jan Kraus opustí téma, na kterém lpí a vytrvale se snaží získat odpověď. K takovému případu došlo v rozhovoru s Evou Jeníčkovou, v němž Jan Kraus

opětovně porušuje Leechovu maximu taktu otázkami na hereččino soukromí, konkrétně na její vztah a rozchod:

Kraus: *a jak jsem pochopil, ten vztah už jste uzavřela*

Jeníčková: *to na tom teď pracuju, není to lehký, ale uzavírám*

Kraus: *jo vy to uzavíráte?*

Jeníčková: *((souhlasně kýve hlavou))*

Kraus: *jak se to dělá?*

Jeníčková: *to vy nevíte? no nepovídejte*

Kraus: *no nevím*

Eva Jeníčková po celou dobu rozhovoru byla výřečná, ihned a pohotově reagovala na moderátorovy dotazy, nyní působí zdráhavě a své odpovědi nahrazuje gesty, v jejím chování je implicitně zabudována neochota bavit se o tomto tématu, Jan Kraus v něm však přesto pokračuje:

Kraus: *a jak se to dělá?*

Jeníčková: *to se musí, člověk se* ▪ *((gestem ruce pomalu od sebe naznačuje vzdálení - rozchod))* *člověk si to musí srovnat a vyrovnat...*

Hereččiny odpovědi jsou vágní, neurčité a strohé, nerozvádí je, dále se vyhýbá přímé konfrontaci:

Kraus: *takže to von ví, takže to nebyla příčina toho rozchodu*

Jeníčková: *ne, ne, ne, to prostě nějak* ▪

Kraus: *nějak přišlo nový v období?*

Jeníčková: *ano*

K poslední moderátorově otázce zaujala jasný odmítavý postoj, který se Jan Kraus rozhodl respektovat:

Kraus: *a někoho jste tady zahlídla?*

Jeníčková: *vzhledem k tomu, že už mám v podstatě jako dvojí občanství, tak k americký ústavě je pátý dodatek, že na tuto otázku nevodpovím*

K obdobné situaci, v níž moderátor rovněž nedostal odpovědi na své otázky, došlo v témže pořadu v rozhovoru s právníkem Richardem Novákem, jenž vystupuje jako obhájce v aktuální médii sledované tzv. „kuřimské kauze“. Jeho neodpovídání však bylo motivováno profesionalitou, kdežto v předchozím případě Eva Jeníčková se zdržela odpovědi zejména proto, aby chránila své soukromí. Jan Kraus chtěl získat určité informace týkající se případu, host je však vázán slibem mlčenlivosti:

Kraus: *proč?*

Novák: *já jsem tady v pozici trochu nesnadnější než ostatní hosté, já si z hlediska mého povolání budu asi*

Kraus: *= proč?*

Novák: *= budu muset častěji říkat, že jsem vázán mlčenlivostí v některých skutečnostech...*

Ani zde však Jan Kraus neváhá ohrozit hostovu tvář, opakovaně klade otázky týkající se případu, o němž se obhájce odmítl bavit:

Kraus: *a kdybyste něco vypil, tak byste se rozpovídal třeba?*

Novák: *no to je otázka, samozřejmě*

Moderátor, i přestože mu host-právník Novák připomněl, že na jeho otázky nemůže odpovědět, se stále drží tématu, po další zamítavé odpovědi ironizuje hostovu reakci:

Novák: *ani k tomu se nemůžu vyjádřit*

Kraus: *ani k tomu? to jsme rádi, že jste sem přišel, do toho pořadu si taky tak popovídáme*

2. 1. 4 „Pozitivní“ a „negativní tvář“

P. Brownová a S. Levinson ve své knize *Politeness* (2. vydání z roku 1987, u nás Hirschová 2006) podávají pragmalingvistickou koncepci zdvořilosti, ve které vnímají jazyk jako „součást sociální interakce“, sociální vztahy mezi mluvčím a adresátem determinují jazykovou komunikaci. Autoři zavádí pojem ze sociální psychologie „tvář“, kterou je myšleno sebehodnocení a sebeprojekce účastníků komunikace, a to ve vzájemném působení s ostatními účastníky komunikace (Hirschová 2006, s. 171).

Podle Jurmana (2001, s. 185) je termínem „tvář“ míněna představa mluvčího o své vlastní společenské hodnotě. U každého komunikanta se projevují dva typy „tváře“: jednak „negativní tvář“, mluvčího veřejné já, které se projevuje touhou po adekvátní volnosti a svobodě projevení (Jurman 2001, s. 185), podle Hirschové (2006, s. 172) sem patří vše, co příslušný jedinec na sebe nechce prozradit, a zejména postoj, který dává najevo, že nechce být svým okolím k ničemu nucen; dále „pozitivní tvář“, mluvčího soukromé já, ve kterém se shromažďuje touha po sympatiích, respektu, pocitu sounáležitosti (Jurman 2001, s. 185), je formováno souborem zájmů, tužeb a konceptů, o nichž si komunikant přeje, aby je okolí tolerovalo a pozitivně hodnotilo. Všichni komunikující by si měli navzájem umožnit „zachovat tvář“, aby dosáhli svých zájmů,

dále zde hrají roli vztahy jednotlivých komunikantů, jejich vzájemný respekt, sociální distance a sociální statut (Hirschová 2006, s. 172).

Čmejrková (2008, s. 25) definuje tvář jako „pozitivní sociální hodnotu, kterou si člověk pro sebe nárokuje; je to kýžený obraz sebe sama. Při sociálních interakcích mohou aktéři jednat tak, aby zachovali tvář svých protějšků, a tím i svou vlastní, protože zachová-li člověk tvář svého protějšku, může předpokládat, že i jeho vlastní tvář bude zachována.“

V rámci běžné formální zdvořilosti se respektuje negativní tvář, ta však může být ohrožena např. slibem (tedy závazek, při kterém mluvčí sám sebe nutí udělat něco, co je v zájmu adresáta), zachování své vlastní negativní tváře i neohrožení negativní tváře druhého jedince vyžaduje jistou míru úsilí. Jeho negativní tvář je ve vztahu k adresátovi ohrožena, je-li svým okolím nátlakem nucen k určitému jednání, tj. direktivní řečové chování (Hirschová 2006, s. 172).

Ohrožení pozitivní tváře představuje omluva, kdy mluvčí musí výslovně uznat svou chybu a popřít tak své kladné hodnocení. Ve vztahu k příjemci pak může být vnímání pozitivní tváře ohroženo jakýmkoli negativním ohodnocením (Hirschová 2006, s. 172).

Podle Hirschové (2006, s. 172) může být komunikační jednání buď otevřené, může být kompenzováno a zmírněno např. konvencionalizovaným gestem nebo verbálně, či skryté, komunikační záměr pak není jednoznačně vyjádřen.

2. 1. 5 Hlavní typy zdvořilostních strategií

Hirschová, resp. Brownová a Levinson rozeznávají čtyři hlavní typy zdvořilostních strategií: 1. přímé jednání, 2. pozitivní zdvořilost, 3. negativní zdvořilost, 4. nepřímé vyjadřování.

Přímé jednání klade Hirschová (2006, s. 172) na první pozici. Toto jednání je charakteristické naprostým neohlášením se na adresáta a obsahuje buď požadavek nebo nařízení. Takové chování lze vyhodnotit svým způsobem jako nezdvořilé, ale situační kontext a okolnosti mu to umožňují nebo to urgentní situace přímo vyžaduje (patří sem např. varovné výkřiky). Dále sem Hirschová řadí nabídky, pozvání a návrhy, které

představují minimální riziko, naopak jsou v příjemcově zájmu. Podle Hirschové (2006, s. 172) lze komunikovat: „primárně nezdvorně (přímočaře) v situacích, kdy je mezi komunikanty velmi blízký vztah nebo kdy mluvčí má v úmyslu takový vztah vytvořit.“ Leech (1983, s. 144, u nás Hirschová 2006, s. 172) považuje nedostatek zdvořilosti za znak důvěrnosti.

Pozitivní zdvořilost podle Jurmana (2001, s. 185) je „výrazem akceptace a sounáležitosti, tedy respektování adresátovy pozitivní tváře, a hraje důležitou roli v neformálních komunikačních situacích, při kontaktu navzájem známých mluvčích.“ Podle Hirschové takové vyjádření „solidarity“ oceňuje pozitivní tvář adresáta, souhlasí s ním a vyznává podobné hodnoty. Pozitivní zdvořilost je vnímaná jako nepříznačková konverzační výměna v komunikaci mezi osobami, které jsou v blízkém vztahu a sdílejí podobné názory a postoje, a tímto způsobem si potvrzují svůj vzájemný vztah. Naopak příznakově může být pozitivní zdvořilost hodnocena v dialogu účastníků, mezi kterými existuje sociální distance. Mezi rysy takového jednání patří zveličování a přehánění, tedy prvky neupřímnosti, která je nejčastěji motivována snahou zapůsobit na adresátovu pozitivní tvář, pokud ale takové chování překročí těžko vymezitelnou a definovatelnou hranici, Hirschová (2006, s. 173) jej pojmenovává jako lichocením, které dále řadí mezi tzv. parazitické řečové akty, u nichž není splněna podmínka upřímnosti.

Pozitivní zdvořilost se částečně uplatňuje i při výběru témat, obecně platí, že komunikující upřednostňují nekonfliktní a bezproblémové náměty rozhovoru před „nepříjemnými“, to redukuje výběr témat a vede k užívání eufemismů a litotes, to vše je motivováno úsilím působit pozitivně, vyhýbat se nesouladu nebo konfrontaci. Takové úsilí částečně potlačuje upřímnost a otevřenost. Hlavním důvodem těchto pozitivních výroků je zdvořilost spojená se snahou nedotknout se adresáta, neporušit jeho „pozitivní tvář“.

Strategie negativní zdvořilosti se podle Hirschové (2006, s. 174) zaměřuje na negativní tvář. „Negativní zdvořilost či distanční zdvořilost představuje opak zdvořilosti pozitivní: mluvčí se snaží mezi sebou a komunikačním partnerem zachovat přiměřený odstup, jímž vyjadřuje úctu a ctí nárok druhé strany na společenské uznání“ (Jurman 2001, s. 185). Od mluvčího se v rámci negativní zdvořilosti očekává respekt vůči adresátovi a k tomu, co si nepřeje. Základem negativní zdvořilosti je zdrženlivost. „Je to

právě negativní zdvořilost, která je nejvíc propracovaná z hlediska formálního společenského chování a nejvíc konvencionalizovaná z hlediska jazykového vyjadřování. Je tedy kompromisem mezi snahou dosáhnout svého (komunikačního) cíle a povinností k ničemu adresáta nenutit “ (Hirschová 2006, s. 174). Taková snaha vede k nepřímému vyjádření, které vyhovuje požadavku dodržovat negativní tvář. Do tohoto typu strategie lze řadit žádosti a prosby vytvořené pomocí otázek po posibilitě adresáta (Můžete/mohl byste, nemohl byste...?). Zdvořilost může být různě odstupňována od mírné zdvořilosti až po zbytečnou servilitu (Hirschová 2006, s. 174-175).

Čtvrtou strategií je nepřímé vyjadřování. Jedná se o výpovědi účelně a záměrně mnohoznačné porušující konverzační maximy, např. ironie, řečnické otázky, tautologické nebo neúplné výpovědi apod. Interpretace takových výpovědí se pak odvíjí od vztahu mluvčího a posluchače, čím je tento poměr bližší, o to méně je také hodnocena nejednoznačnost (Hirschová 2006, s. 174-175). Tato strategie se v pořadu Uvolněte se, prosím realizuje pouze okrajově, a to v prvcích ozvláštňujících komunikaci a projev mluvčího (příklady takového chování jsou popsány v kapitole 1. 2. 3 Kategorie ironie a hyperboly)

Každou základní zdvořilostní strategii lze dále rozdělit na dílčí strategie. Hirschová (2006, s. 173) dále zmiňuje pátý typ, který představuje rozhodnutí vyhnout se ohrožení tváře, což ovšem často vede k neefektivní komunikaci či k jejímu ukončení.

Následný rozbor pořadu Uvolněte se, prosím ukáže, že komunikace, v níž nejsou tyto zdvořilostní strategie dodržovány (a místy dokonce hrubě porušovány), může za určitých podmínek fungovat a úspěšně pokračovat. Oblast zdvořilosti se prolíná s teorií řečových aktů a zasahuje do pomezí disciplín lingvistiky. Jednotlivé zdvořilostní strategie se rozdílně realizují v jednotlivých komunikačních stylech, jsou závislé i na dané komunikační situaci. Manipulaci se zdvořilostními principy si mnohdy ani nemusíme uvědomovat, často tak činíme intuitivně, automaticky na základě zkušeností. V některých případech lze odhadnout, kdy je s námi manipulováno, či nakolik je naše strategie účinná.

2. 1. 6 Řečová etiketa

Řečová etiketa si dala za cíl popsat a částečně stanovit volbu a formu lexikálních a gramatických prostředků výpovědi v jednotlivých komunikačních sférách tak, aby je okolí vyhodnotilo jako zdvořilé. Termín řečová etiketa bývá ztotožňován se zdvořilostí, např. Encyklopedický slovník češtiny (2002, s. 564) a za její opak označuje verbální agresi. M. Švehlová (1994) charakterizuje řečovou etiketu jako: „díleč vyjadřovací mikrosystém, jako soubor v podstatě stereotypních formulí a výrazů, s podílem vyjadřování neverbálního. Obvykle se v jedné výpovědi kombinuje několik jevů z oblasti lexikální, frazeologické, obecně formulační (výpovědní) a komunikačně strategické“ (Hirschová 2006, s. 176).

2. 1. 7 Zachování a ohrožení tváře hostů v pořadu Uvolněte se, prosím

Oba dva účastníci komunikace mají určitou představu o vlastní identitě, o svém sebehodnocení, chtějí prosadit své vnímání a způsob vytvoření obrazu toho druhého, tím dochází v dialogu k vyjednávání. V pořadu Uvolněte se, prosím se tato idea rozchází s identitou, kterou pozvanému hostu hodlá v pořadu vybudovat Jan Kraus.

Splnění Leechovy maximy taktu, tedy snaha maximalizovat zisk partnera (zejména u diváků) a minimalizovat jeho ztráty (na oblibě a prestiži) vede k přizpůsobení podmínek rozhovoru, host získává možnost předvést se, zapůsobit na diváky. Nesprávná volba tématu, které je pro adresáta nechtěné či nepříjemné, může způsobit napětí v rozhovoru či rozpaky u komunikačního partnera. V takovém případě by bylo taktní toto téma opustit, ovšem Jan Kraus pravidelně volí taktiku zcela opačnou. Následující dialog dokazuje značnou míru nezdvořilosti moderátora vzhledem ke svému hostovi. Lze zde demonstrovat několik příkladů narušení Leechových maxim:

Kraus: *a prosím vás, mezinárodní vztahy, co se tam učíte?*

Štíbrová: *e., všechno možný*

Kraus: *ale co třeba?*

Štíbrová: *dějiny, právo, politologii, jazyk*

Kraus: *politologii? co máte třeba v politologii?*

Moderátor téma dále rozvíjí a explicitně při tom porušuje několik maxim zdvořilostního principu, například: maximu taktu, kdy místo minimalizace nákladů hosta jej uvádí do situace, v níž se má vyjadřovat k tématu, k němuž zřejmě nemá vztah. Verifikace znalostí z oblasti politologie je činěna z pozice „toho, jenž má právo klást otázky“, zkoušejícího, tedy z nadřazené pozice.

Štíbrová: *takový ty teďkom spíš základy, já jsem teď ve druháku, takže*

Kraus: *no a co je to takový základ politologie tam?*

Štíbrová: *já jsem teď, teď jsem měla zkoušku, nemůžem to nějak vod vod*

Kraus: *no ne, ale tak*

Štíbrová: *= já bych to přeskočila*

V tomto okamžiku moderátor explicitně porušuje maximu souhlasu. Je zřejmé, že zde je rozhovor hostu nepříjemný a vzhledem k divákovi (tedy k faktickému cílovému recipientovi) se host ocitá v trapné pozici. Naopak redaktor začíná dominovat a využívá své pozice při dalším pokračování v tématu. Vzhledem ke skutečnosti, že teprve působení na diváka je relevantní při hodnocení zdvořilosti, porušuje moderátor maximu velkorysosti v členu a) (maximalizuje svůj prospěch odhalením neznalostí a nedostatků hosta). Lze také hovořit o porušení maximy taktu ve složce b), kdy host z rozhovoru nemá žádný prospěch, naopak se jeho pozice vzhledem k recipientovi zhoršuje. Jasně dominující pozice moderátora v diskuzi implicitně narušuje maximu skromnosti. Moderátor je vnímán divákem jako bystřejší, schopnější apod., čehož si musí být vzhledem k situaci vědom, a tento svůj obraz cíleně posiluje.

Kraus: *no víte, ja jsem politologii nemoh' studovat, že jo*

Štíbrová: *hm:*

Kraus: *tak mě zajímá, co je v druháku takový jako základy politologie*

Štíbrová: *takový ty různý teorie aaaa*

Kraus: *jo a jaký třeba?*

Štíbrová: *ha ha haaa ((smích))*

Kraus: *a jaký třeba?*

Štíbrová: *já to věděla, já se vo tom teďka nechci bavit*

Kraus: *vy jste to věděla, ale*

Štíbrová: *já jsem taková, co se to jako nadrtí a pak pak to zahodí, jsem nervózní*

Host nyní zcela ustupuje v daném tématu, sám sebe hodnotí negativně, obsazuje obrannou pozici. Komunikační strategie hosta spočívá v „kapitulaci“ a následném

očekávání změny osy rozhovoru. Do této situace je dotlačen právě předchozím nezdvořilým jednáním moderátora.

Moderátor přesto opět navazuje na dané téma a participuje na nevýhodné pozici hosta. Znovu v různé míře porušuje maximu souladu, shody a taktu. Skrytě a s ohledem na recipienta jsou také porušeny maximy velkorysosti a souhlasu (viz výše):

Kraus: *no tak, co jste se drtila?*

Štíbrová: *ale vy jste se bavili tady vo tý hlouposti, že nejhorší je když člověk se srazí s blbcem, ted' já jsem sem přišla, byla jsem z toho nervózní, z toho, co se tady předtím říkalo*

Kraus: *jako to, co říkal pan Komárek vo blbcích?*

Štíbrová: *nooo*

Kraus: *z toho nebud'te nervózní*

Štíbrová: *jsem, prostě*

Kraus: *ale von tady jen tak vtipkoval*

Štíbrová: *ale ne, von to myslel vážně*

Kraus: *že jo? ((dívá se na V. Komárka))*

Štíbrová: *jsem přesně věděla, že se tady tak projevim*

Kraus: *no ne, počkejte, no tak*

Štíbrová: *já nevím, já už si to moc nepamatuju, já jsem nervózní, já jsem měla devět zkoušek tenhle semestr, takže...*

Kraus: *ale měla jste z politologie taky?*

Štíbrová: *jo: ((sklesle))*

Kraus: *no asi jo*

Štíbrová: *voni mě vyhoděj'*

Kraus: *nikdo vás nevyhodí*

Štíbrová: *nevyhodí*

Kraus: *řekněte mi, co jste se naposledy drtila z politologie? jak je to dlouho?*

Štíbrová: *já nevím*

Kraus: *no ne, co jste dělala ted' tu zkoušku?*

Štíbrová: *vono to asi nebylo tenhle semestr*

Kraus: *to nebylo asi tenhle?*

Štíbrová: *((kroucí hlavou))*

Moderátor již explicitně projevuje despekt. Předchozí rozhovor, kdy host sám svůj projev hodnotil negativně (dokonce opakovaně), má divákovi legitimizovat zřejmě nezdvořilé chování moderátora:

Kraus: *a víte vůbec něco z politologie?*

Štíbrová: *to víte, že jo*

Kraus: *a co?*

Štíbrová: *no tak se mě na něco zeptejte*

Kraus: *no dyť se ptám celou dobu!*

Štíbrová: *ale konkrétně*

Kraus: *konkrétně*

Štíbrová: *anebo rači ne*

Kraus: *tak dobře, já se vás konkrétně zeptám, řekněte mi cokoli, co jste zachytila na politologii? dyž jste byla tý vaší škole*

Štíbrová: *eeee:*

Kraus: *cokoli*

Štíbrová: *jste mě úplně rozhodil*

Kraus: *já?*

Štíbrová: *jo*

Kraus: *no vy jste se rozhodila, tohle támhle, politologie, tak říkám, co politologie, a vono bum ho a je tam černá díra*

Štíbrová: *ne, já, pff*

Kraus: *co tam máte ještě za předměty?*

Štíbrová: *((mlčí))*

Kraus: *si nemůžete vzpomenout?*

Štíbrová: *ne*

Kraus: *dyť jste tady právě před chvílí říkala právo, že jo, jste říkala*

Štíbrová: *já už si teď nevzpomenu vůbec na nic*

Kraus: *a tam jste měli co?*

Štíbrová: *eee, z práva jsme měli různé věci*

Kraus: *různé věci, tak to jsem rád, čili to máme z krku, právo byly různé věci, politologie zatím přestávka a co tam ještě?*

Štíbrová: *eee:*

V tomto okamžiku moderátor užívá ironie (což je rozpoznatelné mimo jiné ze zabarvení hlasu). Narážka na termín „soukromá škola“ v následném kontextu zřejmě využívá (v České republice) všeobecně vžitá asociace „soukromé vzdělání“ => „nekvalitní, koupené vzdělání“. Navíc otázky kladené moderátorem jsou v daném kulturním kontextu považovány za netaktní (otázky na výši školného, financí). Otevřenost a přirozenost, s jakou moderátor otázky pokládá (spolu s intenzivní frekvencí porušování zdvořilostních principů), vytváří dojem legitimacy těchto otázek a snižuje vnímatelnost míry nezdvořilosti recipientem. Divák proto přestává vnímat nezdvořilosti, které jsou objektivně identifikovatelné užitím Leechových maxim (viz výše).

Kraus: *to je soukromá škola?*

Štíbrová: *no: jo:*

Kraus: *a co stojí?*

Štíbrová: *stojí.*

Kraus: *no kolik stojí jako ročně?*

Štíbrová: *to snad nemusím nějak to...*

Kraus: *ne tak zhruba, mě zajímá, za kolik se toto dá pořádit*

Štíbrová: *no nebudu to říkat!*

Kraus: *no tak to neříkejte!*

Štíbrová: *no prostě nebudu!*

Kraus: *ted'ko, jestli jste si všimla, v poslední době nevodpovídáte na nic*

Štíbrová: *jste mě úplně rozhodil!*

Kraus: *já jsem vás nerozhodil!*

Štíbrová: *já pudu pryč*

V tomto okamžiku host znovu explicitně navrhuje změnu tématu. Reakce „já pudu pryč“ je vyřčena se značně nejistou intonací. Toto svědčí o silně defenzivním postavení hosta a také jeho nepříjemných pocitech z rozhovoru. Také je zřejmé, že se pokouší vymoci si lepší postavení výhružkou a to lze jistě považovat za nezdvorné. Host se (i když velmi nejistě) snaží vydobýt si změnu tématu, a tedy i lepší pozici v dalším rozhovoru.

Moderátor v tomto okamžiku používá nezměněnou strategii komunikace asi pět minut, proto lze očekávat, že pokračováním v tématu se bude snižovat výsledný efekt na recipienta. Předchozí dvě skutečnosti jsou (zřejmě) motivací moderátora k jistým ústupkům, přesto si zachovává výrazně dominantní postavení (zabraňuje hostovi klást otázky, a tedy i korigovat rozhovor). V následujícím dialogu lze sledovat v různých mírách a podobách porušování výše popsaných maxim.

Štíbrová: *nemohli bysme změnit téma?*

Kraus: *dobře, tak vo čem byste chtěla mluvit? protože je vo strach se ted' vás na něco ptát. je nějaká voblast, kde se cejtite dobře? řekněte si!*

Štíbrová: *byl jste už letos lyžovat?*

V mediálním dialogu se překrývá reciprocita, která je znakem přirozeného dialogu a jež zrovnoprávňuje oba účastníky komunikace, normami institucionálního žánru, zde konkrétně normou interview, v němž klade otázky pouze moderátor, host má

pouze odpovídat (Čmejrková 2008, s. 26). Zde je pokus hosta položit otázku usměrněn moderátorem:

Kraus: *počkejte, na to bych se měl ptát já...*

Štíbrová: *bych se rači ptala já, jestli bych mohla*

Kraus: *ne to ne, to jsme si nedomluvili, to až příště, ale můžu se vás zeptat, o co si řeknete*

Štíbrová: *to je jedno, na cokoli kromě školy*

Kraus: *na cokoli, mě zajímala zrovna ta politologie*

Štíbrová: *kromě školy*

Kraus: *kromě školy? a na vaše soukromí se teda můžu ptát?*

Štíbrová: *ptejte se! ▪ ale nevim, jestli vám odpovím*

Kraus: *no tak mi řekněte oblast, kde je jistý, že mi odpovíte*

Štíbrová: *tak to zkuste!*

Kraus: *no to jsem zkusil s politikou!*

Štíbrová: *tak tam jste neuspěl*

Kraus: *tam jsem neuspěl*

Štíbrová: *a asi tam neuspějete*

Kraus: *no ne, čili já jsem neuspěl, je zajímavý, že na tý škole zatím uspěla jste vy*

Kraus: (...) *ale to zas není takový drčení, když si z toho nepamatujete ani slovo*

Štíbrová: *já tady nebudu vyprávět celou politologii*

V tomto okamžiku nezdvořilost moderátora graduje. Efekt na recipienta je nyní explicitně vyjádřen na úkor hosta. Jeho pozici ironizuje a shazuje.

Kraus: *a proč né: ((napodobuje intonaci Štíbrové-paroduje ji)), jsem se ptal na základní věc*

Zde je ukázka, že moderátorovo umění či schopnost komunikovat s hostem tak, aby se diváci především bavili (a to mnohdy i na úkor hostovy tváře, či image), není založeno pouze na výběru témat a způsobu kladení otázek, ale z velké míry k tomu přispívá i rovina intonační, mimická a gestická. Podle Čmejrkové (2007, s. 50) by si tato stránka moderátorova projevu zasloužila samostatnou analýzu, zejména pro stereotypnost užití intonačních signálů, kterými Jan Kraus doprovází hostův projev, člení je, pozměňuje jejich vyznění a smysl, často je také problematizuje či ironizuje, tedy různými způsoby je svými metajazykovými intonačními „komentáři“ aktualizuje, a tím získává divákovu pozornost, provokuje tak hosta k dalším reakcím, tyto výroky pak opět vyvolávají u publika i u televizního diváka smích.

Štíbrová: *vydělávám si na školu*

Kraus: *no tak na tuhle školu, tak to bych řek', že to jsou vyhozený prachy. a až to vystudujete, tak byste nějak chtěla využít to vzdělání? ((přehnaná kadence-intonace))*

Štíbrová: *vidíte, že jste mě rozhodil a furt do toho budete rejt, jedem jinam, na jiný téma, tohle se nepovedlo*

Předchozí rozhovor je typovým příkladem nezdvořilosti Jana Krause vzhledem k některým svým hostům. Primárním cílem moderátora je efekt na diváka, který je v tomto případě dosahován zesměšňováním hosta. Závěrečným: „*tohle se nepovedlo*“ nahrává moderátorovi na konečnou pointu: „*to nechte na divákovi, co se povedlo*“, která dokazuje, že právě divák je soudcem toho, jakou tvář bude host mít.

Zcela explicitně jsou v dialogu porušeny maximy taktu, sympatie a souhlasu (kladené otázky zřejmě komplikují Nikol Štíbrové pozici v diskuzi vzhledem k divákovi a jsou opakovaně kladeny proti vyjádřenému odporu herečky).

Implicitně jsou v různé míře porušeny také maximy velkorysosti, shody a skromnosti. Skrytost porušování těchto zdvořilostních principů spočívá právě v osobě recipienta (tedy televizního diváka), který je třetí „skrytou“ osobou komunikace. Takto je zábava vytvářena na úkor osobnosti Nikol Štíbrové (porušení maximy souhlasu) a posiluje participaci moderátora Jana Krause na rozhovoru (porušení maxima velkorysosti a skromnosti).

Možnost napravení ohrožené tváře dává moderátor v rozhovoru s Evou Jeníčkovou, jejíž mediální obraz byl poškozen a její osobnost tím byla diskreditována:

Kraus: *někde jsem čet' s váma rozhovor, kde vy říkáte, že nahota je věc v podstatě profesionálního předvedení.*

Jeníčková: *ten citát není úplně přesnej, protože*

Kraus: *=ne, neříkam, že je to přesný, já se ptám na tu nahotu*

Jeníčková: *no, no, no, nějakaj hnůj na mě hodil, jo, že prej tam točím porno v Americe...*

Moderátor Jan Kraus zde prokazuje jistou velkorysost, dává herečce prostor pro vysvětlení a následnou obhajobu, a tím i pro znovuzískání „pozitivní tváře“.

Vzápětí však opět využívá možnosti poškodit hereččino sebehodnocení:

Kraus: *a je v tom nějaký rozdíl?*

Jeníčková: *úplně jednoduše, tady mi říkali: když se to povede jednou, tak je to náhoda...*

Kraus: *mysleli globálně, nebo jenom u vás?*

Jeníčková: *to to nevím...*

I v tomto případě moderátor Jan Kraus volí téma rozhovoru značně netaktně. Atraktivitu tématu pro diváka nadřazuje zájmům hosta. Z formálního hlediska zde může opět rozeznat porušení Leecheových maxim zdvořilostního principu. V příkladu také

moderátor volí strategii, kdy svému hostovi nabídne prostor pro napravení poškozené reputace. Přestože nabízený prostor umožňuje Evě Jeníčkové bránit svoji „tvář“, moderátor může na situaci pouze participovat.

V případě hbité a dostatečně kvalitní reakce hosta téma ukončí z pozice „toho, jenž dal prostor k obhajobě“, naopak v případě rozpačité, neobratné nebo sporné odpovědi hosta se moderátorovi otevírá prostor v pokračování a gradování rozhovoru (analogickým způsobem jako v předchozích příkladech).

Ke konstruování identity hosta, k vytvoření pozitivní tváře může dojít už v okamžiku úvodního představení hosta:

Kraus: Jakub Železný! Nevěřim, že by někdo nevěděl, kdo to je, ale kdyby někdo takový byl, je to moderátor České televize, špičkový moderátor České televize, podle mého názoru

Takovou charakteristikou jednoznačně dává najevo své sympatie. Projevy sympatie, chvály a vyjadřování pozitivní zdvořilosti jsou typické právě při představení hosta divákům, během této úvodní informace Jan Kraus vyzdvihuje přednosti hosta. Situace, kdy Jan Kraus své hosty nejdřív ocení, ale v průběhu pořadu zesměšní, nastávají v pořadu Uvolněte se, prosím poměrně často. Například v díle s Nikol Štíbrovou Jan Kraus v úvodu rozhovoru herečku otevřeně chválí:

Kraus: Nikol Štíbrová, herečka, ale zároveň taky studentka (...) a to je zajímavá kombinace herečka a přitom zároveň studovat mezinárodní vztahy (...) a vy už jste naprosto soběstačná (...) že si žijete za svý a přitom studujete (...) rodiče jsou asi šťastný, na to, jak jste mladá, je to ohromný počín a ještě přitom studovat. A to si taky platíte sama, ty studia?

Podobný postup byl použit i v díle s hosty Evou a Vaškem (viz dále).

Moderátor Jan Kraus volí taktiku překvapivého kritizování i v okamžiku, kdy je na místě uznání:

Kraus: musím teda říct, že je to vynikající

Sajler: že jo

Kraus: bych ani neřekl, že toho jste schopnej..

Sajler: nevypadám na to, že jo, se sám někdy divím

V tomto případě sice pochválí, ale vzápětí sníží svůj kladný soud zpochybněním hostových schopností. Host reaguje v podobném duchu, a sice sebekritikou, pokračuje v moderátorem nastoleném postupu.

V pořadu, kde byla hostem Jitka Zelenková, vyjadřuje úctu a uznání komplimentem zakomponovaným do výtky:

Kraus (k Zelenkové): *víte, u vás je škoda, když říkáte roky, protože vy vypadáte tak báječně, že si zbytečně ubližujete*

Jednoznačné urážky se moderátor dopouští v označení zpěvačky Jitky Zelenkové přezdívkou: „*Dneska tady ještě nebyla zelenina*“, což je diváky, ale i samotnou zpěvačkou hodnoceno kladně, reaguje smíchem.

V předchozích příkladech komunikace si lze všimnout několika základních, pro pořad „Uvolněte se, prosím“ signifikantních komunikačních jevů. Komunikace směřuje vždy směrem k pobavení nebo zaujetí diváka dialogem, čemuž jsou nadřazeny zájmy hosta. Ten zřejmě do pořadu vstupuje s motivací vylepšení svého obrazu, své „tváře“. Zdvěřilostní principy jsou programově potlačovány na úkor zábavnosti a atraktivity pořadu (a sekundárně také atraktivity moderátora), což lze rozpoznat především metodou analýzy Leechových maxim. Nezdvořilost je dokonce v pořadu jistým způsobem legitimizována (ospravedlněna), a to i těmi hosty, kteří jsou dialogem značně poškozováni (na jejichž úkor se divák baví). V tomto okamžiku lze konstatovat, že značná míra nezdvořilosti je v pořadu očekávána všemi účastníky (včetně cílového recipienta, který si ji nemusí ani explicitně uvědomovat).

Komického efektu na straně diváka dokáže moderátor dosáhnout výjimečně i na svůj úkor sebekritikou, či ironizováním své osoby, ale to vždy v takové míře, že „tvář“ moderátora před divákem není ohrožena. Paradoxně sebekritika může mít pro moderátora pozitivní efekt, kdy je recipientem vnímána jako všeobecně kladně hodnocená vlastnost „sebereflexe“ nebo „schopnost dělat si legraci ze sebe sama“.

Na uvedených ukázkách rozhovorů lze zaznamenat všechny tři rysy, které Tolson (1993, u nás Čmejková 2007) považuje za konstitutivní pro žánr talk-show, tedy 1) posun v rovině tematické směrem k osobnímu a soukromému, 2) „jazyková hra, aktualizace a deformace kódu“, 3) vytváření prostoru pro porušování norem a konvencí. Tyto tři rysy se ve sledovaných rozhovorech vzájemně prolínají.

Zvláštní kategorii tvoří hosté s vysokou společenskou prestiží, kteří pořadu zvyšují důstojnost a vážnost (např. Václav Havel, Valtr Komárek, Vojtěch Cepl apod.). Narušování zdvořilostních principů vzhledem k těmto hostům by působilo kontraproduktivně. Zde moderátor volí strategii „intelektuálních témat“ nebo

„společenských závažných témat“ . Tato skutečnost jasně dokazuje schopnost a ochotu moderátora vést v pořadu zdvořilý rozhovor.

2. 1. 8 Víceúrovňové projevy nezdvořilosti

Projevy nezdvořilosti vůči hostu lze v pořadu Uvolněte se, prosím registrovat hned v několika rovinách. V kapitole 1. 4 nazvané Vzhled, popis a funkce uspořádání studia, proxemika (s. 16) bylo popsáno nerespektování hostovy potřeby prostoru a Krausova vyvýšená pozice, host je už svou pozicí předem znevýhodněn. V kapitole 1. 3 Neverbální prostředky (s. 14) byl předveden další příklad nezdvořilosti, a to záměrně schovaná sklenice vody. Fakt, že si o ni musí host výslovně požádat a že záleží pouze na moderátorovi, zda mu ji podá, opět tlačí hosta do nedůstojného postavení.

Jan Kraus ve svém pořadu užívá výhradně obecnou češtinou, jejímiž projevy jsou měkké začátky replik (*A vo kolik jste se jako zvětšila?, Jsou to kuchaři, voni jak jsou v tý kuchyni jen s tím žrádlem, tak pak takhle, Je nějaká voblast, kde se cejtite dobře?*), vypouštění koncového „i“ (*tak to bych řek'*; *já jsem politologii nemoh' studovat; někde jsem čet' s váma rozhovor*), zkracování kvantity (*no to nevim; ted' ste říkal; Kolik to přijde?*), tvarová zakončení adjektiv (*von asi chtěl být dvojsmyslněj, jak je mladej; bych ani neřekl, že toho jste schopnej; a taky říkal, že při takový produkci má právo na zmetky*). Jan Kraus důsledně dodržuje ležerní způsob promluvy s projevy obecné češtiny i tehdy, když host mluví více méně spisovnou češtinou. Ke kontrastu projevu hosta a moderátora dochází především v situacích, ve kterých moderátor i host mluví o témže tématu, host promlouvá spisovnou češtinou, Jan Kraus po něm repliky reformuluje obecnou češtinou:

Vašek: *no máme dvacet zlatých desek*

Kraus: *dvacet zlatejch*

Vašek: *dvanáct platinových*

Kraus: *dvanáct platinovejch*

Vašek: *dvě multiplatinové*

Kraus: *dvě multiplatinový*

Od Jana Krause jakožto moderátora institucionalizovaného dialogu veřejnoprávní televize je očekávána kultivovaná a spisovná forma projevu, Jan Kraus však tuto normu porušuje. Volba takového typu projevu se jeví jako nezdvořilost vůči hostu, moderátor

nevěnuje dostatek námahy a snahy, aby mluvil spisovně. Jan Kraus si ovšem tuto formu projevu zvolil záměrně a úmyslně. Jazyk tohoto pořadu lze charakterizovat jako uvolněný, nevázaný, nenucený, ležérní a ledabylý, tím se také vymezuje oproti jiným pořadům typu talk-show. Moderátor tak demonstruje určitou nezávislost, zároveň se přibližuje divákovi, komunikace s hostem je důvěrnější a je navozen bližší vztah se stylizací neformálnosti.

2.2 Rozbor porušování zdvořilostních strategií v pořadu Uvolněte se, prosím

Aparát Leechových maxim a teorie pozitivní a negativní tváře umožňují vzájemně rozlišovat jednotlivé typy nezdvořilosti podle jejich druhů (tedy kvalitativně). Základní otázkou, kterou se hodláme zabývat ve vlastním výzkumu je, zda v rámci nezdvořilostí, které se v pořadu Uvolněte se, prosím vyskytují, dominuje porušování některé konkrétní maximy (či konkrétních maxim), nebo alternativně, zda má nezdvořilost těžiště v porušování pozitivní či negativní tváře (vzhledem k předchozím příkladům v této práci a literatuře, která se zabývá zdvořilostí v tomto pořadu, můžeme považovat existenci významné nezdvořilosti ze strany moderátora k hostům za prokázanou).

Uvedené příklady naznačují, že Jan Kraus ve svém pořadu výrazně narušuje volnost hostů ve výběru tématu a často explicitně brání hostům nežádané téma opustit nebo neodpovědět na nepříjemnou otázku, bez ohledu na její vhodnost (příkladem mohou být otázky na cenu plastických operací, financí, osobních vztahů apod.). Naopak, méně často se setkáváme s tím, že Jan Kraus útočí explicitně na kvalitu hosta nebo na jeho schopnosti v oboru, v němž se profiloval (moderátor neobviňuje interprety či herce z podprůměrnosti apod.). Tuto domněnku například podporuje pořad s pěveckým duem Eva a Vašek, kdy Jan Kraus nezpochybňuje umělecké kvality hostů nebo zásluhy na úspěchu, nesetkáváme se ani s útoky na uměleckou úroveň jejich díla, naopak moderátor v úvodu rozhovoru pronese několik komplementů:

Kraus: *no, vlastně, vy ste v mnoha ohledech rekordmani takový, že by vám kdektej český muzikant nebo těleso mohlo závidět, že jo? pod'me to jen tak projít stručně, já v tom nejsem tak dobrej ve statistikách, ale vy máte zlatý desky, platinový desky, že jo, kolik?*

Eva: *hodně*

Kraus: *no kolik? tak vy to víte*

Vašek: *no máme dvacet zlatých desek*

Kraus: *dvacet zlatejch*

Vašek: *dvanáct platinových*

Kraus: *dvanáct platinovejch*

Vašek: *dvě multiplatinové*

Kraus: *dvě multiplatinový (...) vy jste asi vůbec nejprodávanější muzikanti v Česku*

Jan Kraus dále vypočítává úspěchy tohoto dua:

Kraus: *vy vlastně zpíváte takový ty písničky, co maj lidi rádi, vy máte široký spektrum, vod pop music, přes dechovku, po lidovky, zpíváte v Rakousku...*

Přesto se moderátor zachová jednoznačně nezdvořile, když po dobu několika minut trvá na zodpovězení otázky týkající se spekulovaného manželství Evy a Vaška, přičemž oba hosté dávají jednoznačně najevo, že odpovídat nehodlají a že zvolené téma je pro ně nepříjemné (viz dále).

Předchozí pozorování motivuje k položení následujících otázek:

Jaké kvality (či jakého druhu) je nezdvořilost projevovaná Janem Krausem v pořadu Uvolněte se, prosím? Tuto hlavní otázku můžeme dále rozvést do těchto podotázek: Existuje významná dominance porušování určité zdvořilostní maximy nebo skupiny maxim? Pokud ano, které to jsou? Existuje relevantní převaha porušování pozitivní nebo negativní tváře? Vyskytuje se v pořadu Uvolněte se, prosím převaha porušování některé ze zásad zdvořilosti Lakoffové?

Druhá otázka je formulována takto: Existuje korelace mezi porušením zdvořilostních maxim a porušením pozitivní a negativní tváře?

Na základě těchto dvou zásadních otázek byla sestavena tabulka, v níž byly zaznamenány tyto kategorie: maxima taktu, maxima velkorysosti, maxima chvály, maxima skromnosti, maxima souhlasu, maxima sympatie; pozitivní tvář, negativní tvář, dále zásada formálnosti, zásada ohledu a zásada přátelskosti. Do tabulky byla zaznamenána jednotlivá porušení určitých kategorií. Vzhledem k relativitě pojmu nezdvořilost a její nejednoznačné definici jsme zaznamenali pouze taková porušení jednotlivých kategorií nezdvořilosti, která lze vyhodnotit jako jednoznačná, nesporná a jasně vymezená podle sekundární literatury, proto případné odchylky v hodnocení nezdvořilosti, které jsou nezbytně ovlivněny subjektivním názorem, nenaruší výsledek výzkumu jako celku. V tabulce je rovněž zaznamenána korelace mezi porušením jednotlivých zdvořilostních maxim a současným porušením pozitivní či negativní tváře. U každé maximy bylo zaznačeno, zda při jejím porušení došlo zároveň k ohrožení pozitivní tváře, a to symbolem + označujícím pozitivní tvář a symbolem – pro negativní tvář. Jako korpus nám posloužilo 13 pořadů o stopáži 42 minut, celkově pak 546 minut.

2. 2. 1 Výskyt porušení zdvořilosti

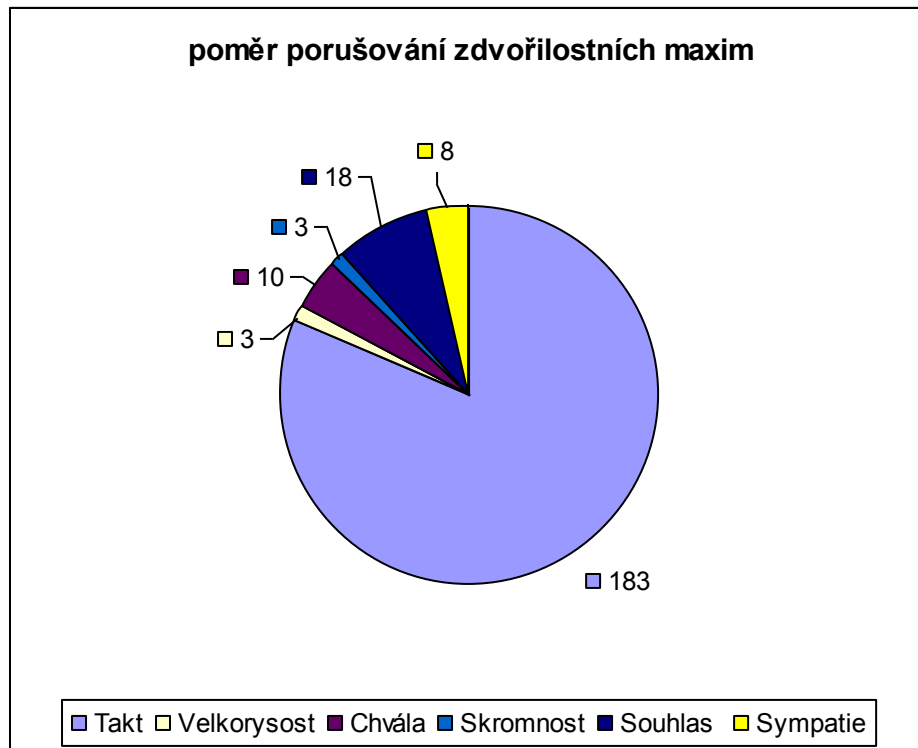
Datum	Jméno hosta	Takt		Velkor.		Chvála		Skr.		Souhlas		Sympatie		Pozit. tvář	Negat. tvář	Formálnost	Ohled	Přátelství
		+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-					
31.10.2008	Sajler, Slanina	8				1		1		1				5	7	3	2	4
		2	5															
	Mašlíková	16				3				1		1		2	10	1		1
		9										1						
Svoboda									1							1		
14.3.2008	Komárek									1				1				
	Štíbrová	7			1	3				1					2	15	1	4
			7		1						1							
	Slabihoudková																	
9.5.2008	Jeničková	6												1	1	3	1	
		1																
	Novák	6												2	6			5
		2	1															
Bukovský	4								1		1		6	5	1	2		
		3																
22.5.2009	Csáková	3												1	7			2
			3															
	Baránek	1																
	Joo																	
9.10.2009	Vojtek	1												1	1	1		1
			1															
	Geislerová	1				2								2				
		1																
Hadaš	1														1			
jubilejní 18. 9. 2009	Krausová Eliška	1												1	1			1
		1																
	synové J. Krause																	
4.12.2009	Žantovský	2													5	3		1
			1															
	Mesarošová	13								1		1		6	6	3	2	1
		4	5							1		1						
Mašín	2																	
		1													1	1		
13.11.2009	Šmucler	5						2				1		1	2			
			1								1	1						
	Plodková	2								3		1		3	2			
			1															
Herynek	1														1	1		

Datum	Jméno hosta	Takt		Velkor.		Chvála		Skr.		Souhlas		Sympatie		Pozit. tvář	Negat. tvář	Forma	Ohled	Přátelství
		+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-					
16.9.2005	Sokol	3												3	1			
		1																
	Hrubešová	8													2	1	1	1
			3															
	Štěpánek													1		1		
29.12.2006	Pawlowská	3																
	Vladovič	1												1				
	Anastacia																	
30.11.2007	Zelenková	5												1	3			
			2															
	Klvaňa	1				1				1				2		1		
	Svobodová																	
21.12.2007	Havel																	
	Stránský	3								2				2		1		
	Rogner	3																
12.10.2007	Šteindler	3		1										2	1			
	Eva a Vašek	3								2					16		10	
			13															
	Zoufálý																	

Analyzujeme nejprve hodnoty porušování Leechových maxim (viz graf). Z výsledků výzkumu je patrné, že výrazně nejčastěji je porušována maxima taktu, a to v 81,7 % případů porušení zdvořilostních maxim. Takovou dominanci lze považovat za významnou. Právě záměrné porušování maximy taktu je zdrojem humoru. Diváci ani hosté nejsou zvyklí v pořadech typu talk show v českém mediálním prostředí na přímé otázky na soukromí, navíc doprovázené takto suverénním chováním moderátora. Tyto netradiční postupy činí z tohoto pořadu jedinečný pořad svého druhu. Jan Kraus se

záměrně staví do role nadřazeného s pravomocí řídit rozhovor, vybírat jeho téma, jakoby on určoval, co je vhodné a co nikoli. Dodržování maximy taktu je podřízeno zábavnosti, která je prioritou. Moderátor v podobných situacích předpokládá, že hosté a diváci projeví shovívavost a pochopení pro takové jednání.

Naopak nejméně jsou porušovány maximy velkorysosti (dva případy porušení) a skromnosti (tři případy porušení), zaznamenáno bylo minimum případů jejich porušení, a to v situacích, kdy byl zřejmý ironický nádech výpovědi, např. rozhovor s Romanem Šmuclerem, který vlastní kliniku estetické chirurgie:

Kraus: *já bych se spíš zeptal na tu estetickou medicínu, kdybych tam třeba přišel, jestli byste vůbec měli mně co nabídnout.*

Šmucler: ((smích)) *no, vy zrovna docela jo. Má to dvě roviny, podívejte se=*

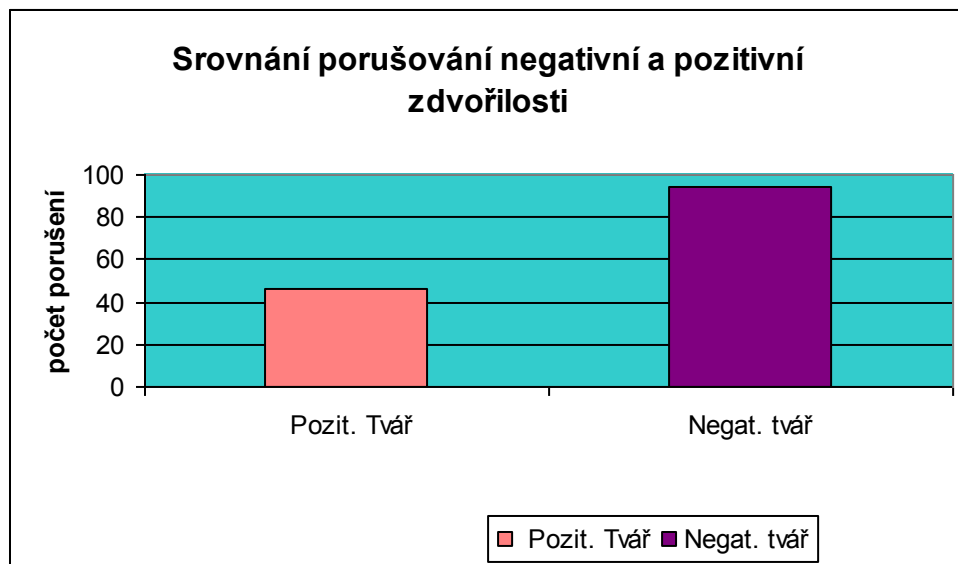
Kraus: *= no nerad bych dopadl takhle* ((ukazuje rukou na Romana Šmuclera))

Později pak dále:

Šmucler: *tak bysme se snažili posunout tuková tělesa=*

Kraus: *= pardon, vidíte dobře, pane Šmucler?*

Obě tyto situace jsou pronášeny s cílem pobavit hosta i diváka, Jan Kraus se opakovaně vyjádřil ke svému zevnějšku (např.: „(...) *s tímhle ksichtem můžu hrát jedině tak kriminální živly.*“), spoléhá se pak na to, že diváci i host rozpoznají ironický charakter jeho výpovědi a navíc ocení ohrožení vlastní tváře.

Výsledky výzkumu dále potvrzují hypotézu, že Jan Kraus výrazně častěji útočí na negativní tvář hosta. Typické je v chování Jana Krause neposkytování autonomie a nerespektování svobody adresáta. Jan Kraus pak hosta obrazně „tlačí“ do odpovědi, na něž host nechce odpovídat, či do podrobnějšího rozebírání tématu, které je hostovi nepříjemné, a i když to dává explicitně najevo, Jan Kraus přesto pokračuje v otázkách. Příklady takových situací nalezneme například v dílech s Ilonou Csákovou a hudebním duem Eva a Vašek.

Kraus: *ale vy nejste manželé, že ne*

Vašek: *my nejsme sourozenci*

Eva: *my nejsme sourozenci, my jsme Eva a Vašek*

Kraus: *no né, ale já se ptám, vy jste manželé nebo jak to je?*

Vašek: *my jsme přišli do bytu* ((hosté pokračují v tématu, o němž se bavili před tím, než se jich Jan Kraus zeptal na to, zda jsou manželé))

Eva: *přišli jsme do bytu...*

Kraus: *=my jsme vod toho malinko utekli, ale vy nejste manželé, že ne*

Eva: *my jsme Eva a Vašek*

Kraus: *já vim, že jste Eva a Vašek, ale vy jste teda manželé?*

Eva: *o tomhle tématu nebudeme hovořit*

Kraus: *to nemusíme, já se jenom ptám*

Vašek: *nejsme sourozenci*

Kraus: *no to je jasný, že nejste sourozenci, to je jako vidět ale*

Vašek: *no a v tom Rakousku ((znovu odvádí řeč od tématu))*

Kraus: *no v tom Rakousku je to strašně zajímavý, ale mně je to teď jedno. Čili to vypadá, že jste asi manželé a nechcete to říct, že jo. A máme to venku, no*

Vašek: *v tom Rakousku*

Kraus: *to si řekneme pak vzádu, ale to je zajímavá věc, že vy jste manželé a nechcete to říct. A co vám v tom jako brání, co je na tom špatného?*

Toto nerespektování přání hostů vyvolává komický účinek u diváků. Jan Kraus je tak povzbuzován smíchem publika a dále pokračuje v otázkách.

Podobná situace se v pořadu Uvolněte se, prosím opakuje s vysokou frekvencí (např. rozhovor s Ilonou Csákovou, která opakovaně odmítá prozradit pohlaví svého dítěte).

S takovými projevy porušování negativní tváře souvisí i porušení zásady ohledu (porušena v 47,6 % případů) R. Lakoffové, Jan Kraus nedává hostovi možnost volby. Tato zásada byla v našem výzkumu Janem Krausem porušována nejčastěji.

S porušením maximy taktu souvisí i nedodržování zásady formálnosti podle zásad zdvořilosti M. Lakoffové, v těchto situacích Jan Kraus nedodržoval odstup kladením nevhodných otázek. Tato zásada nebyla dodržována v 36,5 % případů.

Pouze výjimečně byla v pořadu porušena zásada přátelskosti, a to v 15,9 % případů porušení zásada zdvořilosti podle R. Lakoffové.

Do výzkumu byla zahrnuta korelace mezi porušením zdvořilostních maxim a porušením pozitivní a negativní tváře. Z předchozích kapitol o Leechových maximách principu nezdvořilosti a o teorii pozitivních a negativních tvářích implicitně vyplývá jistá souvislost. Při porušení maxim může současně dojít k porušení pozitivní či negativní tváře. Například ve výše zmíněné poznámce Jana Krause směřované k hostům Filipovi Sajlerovi a Ondřejovi Slaninovi: „Pánové nevyrušujte, teď přišel někdo, kdo má vzdělání, čekali jsme dneska dost dlouho“, došlo jednak k porušení maximy taktu a zároveň došlo k napadení pozitivní tváře hostů. Jan Kraus narušuje respekt hostů tím, že snižuje jejich postavení pro „nedostatečné“ vzdělání. Takto se maxima taktu projeví i do porušení

pozitivní tváře. Tato korelace je zaznačena v tabulce. Z výzkumu pak vyplývá, že v 38,8% všech porušení maximy taktu byla současně narušena i pozitivní či negativní tvář. Dále bylo zjištěno, že v 83 % těchto případů byla s maximou taktu současně porušena i negativní tvář. Sem se na příklad promítají takové situace, v nichž Jan Kraus volí taktiku neustupování od tématu, s tímto jevem se v pořadu Uvolněte se, prosím setkáváme velmi často (viz předchozí příklady). Negativní tvář je tedy napadána výrazně častěji než pozitivní tvář, čímž je potvrzena naše hypotéza, že Jan Kraus nenapadá hostovu společenskou hodnotu, ale frekventovaně porušuje hostovu autonomii, svobodu, a to zejména výběrem tématu.

Z tabulky je rovněž patrné, kdy se Jan Kraus nejčastěji dopouští zdvořilostních přestupků a kdy nejméně. K nízkému počtu nedodržení maxim dochází u hostů, kteří jsou v pořadí třetí. To je nejspíše důsledek faktu, že těmto hostům je věnováno nejméně času a mají „doplňkový“ charakter, působí víceméně pro ozvláštnění a zpestření. Pokud z kvantitativního vyhodnocení eliminujeme tyto třetí hosty, nejnižší počet porušení zdvořilostních maxim a pozitivní či negativní tváře byl zaznamenán u hostů Valtra Komárka (1 porušení), u synů Jana Krause a dále u Václava Havla. Pro Valtra Komárka a Václava Havla je příznačná vysoká společenská prestiž, právě u nich Jan Kraus mění rejstřík chování – jeho vystupování je klidné, nechává hosty vyjádřit názor, poskytuje jim dostatek prostoru k výběru tématu.

2. 2. 2 Příklady porušování zdvořilostních strategií

Maxima taktu:

29. 12. 2009, Halina Pawlowská

Kraus: *prosim vas, jak vy to mate s penězma? jste na peníze?*

Pawlowská: *jestli jsem na peníze? ee: já jsem tuhle někde řikala, nač mít srdce ze zlata, stačí, když seš bohatá*

Kraus: *já se se ptám, [jestli jste]*

Pawlowská: *[takový poetický, že jo?] jestli jsem na peníze, já: nevím, jestli jsem na peníze, já bych je chtěla úměrně jako mít*

Kraus: *a co to je úměrně?*

Pawlowská: *úměrně svým potřebám a tou[hám]*

Kraus: *[potřebám] a touhám* ((ironický tón promluvy)), *no a jak to vypadá s potřebama a touhama teďkom?*

Maxima velkorysosti:

12. 10. 2007, Milan Šteindler

Šteindler: *já bych jako to sako takhle přihrnul jako, ale oni mi připíchli tenhle ten mikrofon k bradavce, tak to trochu bolí [promiňte] ale e:*

Kraus: *[jo:] =no vidíš, už jsi v bulváru zase, čoveče*

7. 3. 2008, David Gruber

Kraus: (...) *po všech těch poučeních najednou, jsme stáli u naprostý prostoty. A hned mě napadlo, že mě málo trestaj*

Gruber: *já špatně slyším, bylo to u prostoty nebo u prostaty?*

Kraus: ((zašklebí se)) *co si myslíte o tomhle humoru? Ta komunikace, slovní hříčka, takový to on-ona, ha ha hihi* ((ironický tón)), *jak ste to teď rozjžděl vy teďko*

Maxima chvály:

9. 10. 2009, Lela Geislerová

Geislerová: (...) *Magda vlastně žije v ženských domovech*

Kraus: *=ježišmarjá* ((převrací oči))

Kraus: (...) *ukažte mi Magdu*

Geislerová: *tohle je Magda* ((ukazuje na obrazovku, na které je zobrazen její komiks))

Kraus: *tohle je Magda? tohle je Magda?* ((smích)), *no ta je ale zrychtovaná, ježišmarja*

Maxima skromnosti:

31. 10. 2008, Filip Sajler a Ondřej Slanina

Kraus: *kuře na paprice, co na tom je, dyť je to lehký* (...) *jiška? tu znám vod dětství, tu už jsem dělal jako malej*

Maxima souhlasu:

13. 11. 2009, Jana Plodková

Kraus: *no ale vy asi pokud jde o partnera, tak jste hodně vybíravá, ne?*

Plodková: *nee:*

Kraus: *já myslím, že jo*

Plodková: *proč myslíte?*

Kraus: *no tak*

Plodková: *=když chci, aby zatloukal hřebíky, tak jsem vybírává?*

Kraus: *ale hřebík je drobnost, ale ste vnitřně ((zatíná pěsti)) jaksi ▪*

Plodková: *ne:, vůbec ne:*

Kraus: *ne? ((gesto pochybnosti))*

Maxima sympatie:

31. 10. 2008, Hana Mašlíková

Kraus: *a jemu se to teda líbí, von to má rád, jste teda říkala teda: jako: nebo jste chtěla říct, on mě má rád, asi*

Mašlíková: *taky mě má rád, ale ty prsa má taky rád*

Kraus: *von to nějak rozděluje?*

Mašlíková: *((smích))*

Kraus: *vy žijete v poměrech teda ▪ no ne von to nějak rozděluje?*

Mašlíková: *no ne, ale je prostě na velký prsa, že jo*

Kraus: *je na velký prsa? to se vám s tím svěřil nebo to jste sama vydumala?*

Mašlíková: *tak jsme se, jsme se vo tom bavili*

Kraus: *čili možná před operací byste ho možná ani nezaujala*

Pozitivní tvář:

4. 12. 2009, Dominika Mesarošová

Kraus: *Dominiko Mesarošová, chtěl bych vám říct, jste tady mezi diplomaty a džentlmeny, že to bude vyžadovat zvlášť vybrané chování, nevím, jestli to pro vás nebude problém*

Negativní tvář:

22. 5. 2009, Ilona Csáková

Kraus: *už víte, jestli to bude holčička nebo chlapeček?*

Csáková: *já se ještě vrátím k tom, jak jste říkal, jestli se to má nebo nemá chystat, já jsem slyšela, že ( )*

Kraus: *((převrací oči, zaklání se)) já se ptám, hele*

Csáková: *já jsem slyšela, že mít doma kočárek, nemá mít jako doma, ale to jsou takový jakoby pověry, nicméně já to vím, co to bude*

Kraus: *a proč vy jste to chtěla vědět, [proč vy jste to chtěla vědět]*

Csáková: *[no každý jsme jiného založení] protože jsem se jako nechtěla nechat překvapit*

Kraus: *(...) a bude to teda chlapeček nebo holčička?*

Csáková: *ne, já vám to neřeknu*

Kraus: *ale řeknete*

Csáková: *((mračí se))*

Kraus: *tak přece jste si to nezjišťovala, abyste to pak tajila potom*

Csáková: *ale já jsem si to nezjišťovala proto, abych vám to tady prozradila*

Kraus: *to ne, ale bude to chlapeček nebo holčička teda? ▪ spíš asi holčička, že jo*

Csáková: *ale já myslím, že se to někde dočtete*

Kraus: *ale ja vim, ale co je na tom, jestli řeknete jestli to bude holčička nebo chlapeček? ještě máte tu šanci, já vám můžu poradit s výchovou hned tady a zdarma*

Csáková: *můžete*

Kraus: *je-li to chlapeček*

Csáková: *můžete, třeba potom po skončení tady v zákulisí*

Kraus: *ne a proč to nechcete říct?*

Csáková: *protože jsou věci, který se mi nechtěj jako úplně jakoby provalit a prásknout, já myslím, že s tím máte sám osobní zkušenost*

Formálnost:

22. 5. 2009, Ilona Csáková

Kraus: (...) *no tak ale vy jste o to usilovala, vy jste si to přála přeci*

Csáková: *pochopitelně jsem si to přála*

Kraus: *takže je to pro vás kus takovýho štěstí, ale ta cesta k tomu byla taková dlouhá, já jsem to sledoval, jen tak mimoděčně prostudoval, těch partnerů byla celá řada a nedařilo se*

Csáková: *ne každému se vždycky hned poštěstí, že jo, trefit na toho pravého*

Ohled:

22. 5. 2009, Ilona Csáková

Kraus: *a tak co byste radši, holčičku nebo chlapečka?*

Csáková: *já budu šťastná, když to bude všechno [v pořádku]*

Kraus: *[ano] ale to je jasný, všichni jsme stejný, ale kdyby to měl být chlapeček nebo holčička, tak co byste tak jako radši?*

Csáková: *kdyby to kdyby to bylo jakože jedno pohlaví, tak bych si přála ještě*

Kraus: *pardon, tomu nerozumím*

Csáková: *kdyby to byla holčička nebo chlapeček, tak bych si přála do budoucna potom*

Kraus: *ano, to jsme všichni stejný, ale teďkom bych se chtěl ▪ chlapečka nebo holčičku? teďko až budete rodit tohle jedno pohlaví*

Csáková: ((smích))

Kraus: *za pár měsíců, byste spíš holčičku nebo spíš chlapečka*

Csáková: ((smích))

Kraus: *jenom trošku třeba chcete víc nebo inklinujete, copak byste radši?*

Csáková: ((smích))

Kraus: *no tak, co byste radši holčičku nebo chlapečka?*

Csáková: *vy jste neskutečněj*

Kraus: *co je na tomhle neskutečného? ((nechápané gesto))*

Csáková: *vy jste strašně zvědavej*

Kraus: *ale jako, otázka obecná holčičku nebo chlapečka (...) tak radši holčičku nebo chlapečka?*

Csáková: ((kroutí hlavou))

Kraus: *tak k něčemu, radši byste doma měla kolegyňku hospodyňku v zástěrcce anebo chlapečka bum bum bum rvačička*

Csáková: ((smích))

Kraus: *no tak co? co tak radši? k čemu tak inklinujete?*

Přátelství:

4. 12. 2009, Dominika Mesarošová

Kraus: *jak přišel modeling k vám?*

Mesarošová: *to je otázka*

Kraus: *no je to otázka, je, to ste poznala správně, to je skutečně otázka a už je [položená, takže]*

Mesarošová: *[on si mě, on si mě] našel sám, ten modeling*

Kraus: *a vy jste byla na zvětšení*

Mesarošová: *ano, ze svý velikosti na větší*

Kraus: *no to je jasný, když je to zvětšení*

2. 2. 3 Shrnutí

Výzkum pořadu Uvolněte se, prosím přinesl následující odpovědi na otázky. V pořadu Uvolněte se, prosím je s výraznou převahou porušována Leechova zdvořilostní maxima taktu oproti jiným zdvořilostním maximám. Dále zde převládá napadání negativní tváře, pozitivní tvář je porušována mnohem méně. Jan Kraus ve svém pořadu nejčastěji nedodržel zásadu ohledu podle zásad zdvořilosti M. Lakoffové.

Z výzkumu také vyplývá korelace mezi porušováním Leechových maxim zdvořilosti a nerespektováním pozitivní a negativní tváře, nejčastěji se objevuje korelace porušení maximy taktu a nedodržení negativní tváře.

Závěr

Cílem této práce bylo sledovat a popisovat dodržování či porušování zdvořilostních strategií v divácky oblíbené talk-show Uvolněte se, prosím.

Pro charakter rozhovorů v pořadu Uvolněte se, prosím bylo určujícím prvkem mediální prostředí a forma mediálního dialogu. Dialog vzniká ze vzájemné interakce, jeho účastníci jsou schopni okamžitě reagovat na aktuální dění, pružně a bezprostředně se dokáží přizpůsobit situaci, významným rysem je konfrontační charakter tohoto pořadu. V první kapitole je představen rámec pořadu Uvolněte se, prosím, jehož formát navazuje na světovou tradici Late night show, podobnost je patrná už v uspořádání studia, moderátor Jan Kraus zde převzal roli výrazného diskutéra s dominantní úlohou.

Dalším určujícím znakem pořadu Uvolněte se, prosím je jeho orientovanost na diváka jakožto cílového recipienta, k němuž je celý dialog směřován, získání jeho sympatií se stává primárním cílem jak moderátora, tak i hosta. Diváci ve studiu se zároveň podílí na utváření atmosféry ve studiu a mnohdy moderátora podporují v jeho chování.

Pozornost je rovněž věnována prvkům ozvláštňujícím komunikaci, a to kategorii hyperboly a ironie, které mají aktualizační funkci, navíc projev obohacují o další roviny. Jako ironický lze označit i název pořadu, ze všech dosavadních výzkumů jednoznačně vyplývá, že talk-show neusiluje o příjemnou a pohodovou atmosféru (na rozdíl od jiných pořadů typu talk-show), ani diváci tento pořad tak necharakterizují. Tomu nasvědčuje i vzhled studia, ve kterém se jednotlivé díly natáčejí, hostům není poskytován dostatečný prostor, jsou usazeni níže než moderátor a dále jsou nuceni se vedle sebe tísnit, zatímco Jan Kraus má své samostatné místo. Dalším příkladem toho, že neuvádí hosty do právě důstojné pozice, je absence sklenice s vodou v jejich dosahu.

Druhá kapitola je zaměřena na vymezení pojmu zdvořilost, dále jsou zde představeny teorie popisující zdvořilostní strategie, zejména Leechovy maximy zdvořilosti, zásady zdvořilosti podle Lakoffové a koncepce pozitivní a negativní tváře. Tyto poznatky byly aplikovány na rozhovory moderátora Jana Krause s hosty. Okomentované situace, v nichž prokazatelně došlo k porušení zdvořilosti, nám posloužily jako materiál, na němž byla demonstrována míra a způsob nezdvořilosti moderátora Jana Krause. Jak již ukázaly předchozí výzkumy zabývající se touto problematikou, v pořadu

Uvolněte se, prosím dochází k vědomému a systematickému porušování zdvořilosti ze strany moderátora. Tento pořad neusiluje o harmonický průběh rozhovorů, naopak, moderátor se snaží zaujmout a šokovat, tím se odlišuje od jiných talk-show. V této práci se navíc podařilo prokázat, že projevovaná nezdvořilost je klasifikovatelná a má své těžiště v napadání tzv. negativní tváře, to se projevuje v situacích, kdy Jan Kraus záměrně volí hostovi nepříjemné téma, ačkoli host dává najevo, že se o daném tématu nemíní bavit, nicméně moderátor trvá na svých otázkách a hostovy explicitní protesty zesměšňuje a téma odmítá opustit. To vede ve svém důsledku ke komickým momentům. Méně často pak volí moderátor taktiku, v níž přímo napadá a uráží své hosty.

Vedle negativní a pozitivní tváře práce sledovala porušení Leechových zdvořilostních maxim. S výraznou převahou byla porušována maxima taktu oproti jiným zdvořilostním maximám. Netaktní otázky se v pořadu Uvolněte se, prosím jeví jako nejzábavnější, divák s nimi v talk-show veřejnoprávní televize nepočítá, jsou pro něj zdrojem překvapení a údivu, Jan Kraus je v situacích, kdy položí netaktní otázku, povzbuzován smíchem publika.

V práci jsme sledovali i korelaci mezi porušováním pozitivní a negativní tváře a maximami zdvořilosti. Na vybraných ukázkách rozhovorů byla patrná souvislost mezi porušením pozitivní či negativní tváře a Leechových maxim, ve většině případů byla s nedodržením pozitivní nebo negativní tváře současně porušena maxima taktu. Dále jsme zjistili silný vztah v porušení negativní tváře, maximy taktu a zásady ohledu, což je opět spjato s velmi frekventovanou situací, kdy moderátor neustále pokračuje v tématu, které host nechce rozebírat.

Rozbor pořadu Uvolněte se, prosím mj. předvedl, že i přes nerespektování zdvořilostního principu komunikace pokračuje. Zdvořilostní strategie jsou vázány situačním a komunikačním kontextem. Porušování zdvořilosti vůči hostům je v tomto v žánru konstitutivním prvkem, i přestože ve standardním partnerském dialogu je vyjadřování zdvořilosti automatickým předpokladem. Na tento pořad není kladen požadavek nestrannosti a nezaujatosti, moderátor není vázán objektivitou, primárním cílem je snaha pobavit a zaujmout diváky a tomuto záměru jsou pořízeny všechny složky komunikace, a to včetně zdvořilostní strategie, kdy moderátor vědomě a cíleně ohrožuje hostovu tvář.

Anotace

Příjmení a jméno autora:	Brovjáková Zuzana
Název katedry a fakulty:	katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Názav bakalářské práce:	Dodržování a porušování zdvořilostních strategií v pořadu Uvolněte se, prosím
Vedoucí bakalářské práce:	Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.
Počet stran:	61
Počet příloh:	1
Počet použité literatury:	39

Klíčová slova: mediální dialog – komunikace – mluvčí – adresát – host – moderátor – zdvořilost – kooperační princip – zdvořilostní princip – negativní tvář – pozitivní tvář – talk-show

Práce se zabývá komunikací se zvláštním zaměřením na zdvořilost ve specifickém prostředí televizní talk show „Uvolněte se, prosím“. Práce je rozdělena na dvě hlavní části, přičemž první se věnuje mediálnímu prostředí, zkoumá jeho formující vliv na komunikaci mezi hostem a moderátorem, pozornost je věnována specifickým prvkům mediálního dialogu. Druhá část práce je zaměřena na zdvořilost, nejprve je vymezena její definice, dále jsou v této části shrnuty dosavadní poznatky na téma zdvořilosti, to nám posloužilo jako teoretický podklad pro rozbor pořadu Uvolněte se, prosím. Materiál pro

rozbior jsme zpracovali metodou excerptce a tříděním. Výsledky analýzy jsou zhodnoceny a okomentovány, na jejich základě jsou vyvozeny závěry.

This thesis is focused on communication, more specifically on politeness in particular environment of the television talk show “Uvolněte se, prosím”. The thesis is divided into two main parts. The first one deals with media environment, it explores its influence on the formation of communication between a guest and the host. What is more, the attention is given to specific constituents of media dialogue. In the second part the main focus is on the issue of politeness. First of all, the term is defined and deriving from previous set of knowledge, the theoretical frame for research of Tv programme “Uvolněte se, prosím” is constructed. Research material is processed by use of excerption and selection method. Finally, the results are evaluated and commented on and they serve as the basis for conclusions.

Literatura

Berger, T.: Specifický poměr zdvořilosti a oslovení v češtině. In: Čeština-univerzália a specifika 4. Praha 2002.

Čechová, M.: Stylistika současné češtiny. Praha 1997.

Čermák, F. – Sgall, P.: Výzkum mluvené češtiny: jeho situace a problémy [I]. In: Slovo a slovesnost, 58, 1997.

Čermák, F.: Jazyk a jazykověda. Praha 2007.

Čmejrková, S. - Hoffmannová, J.: Jazyk, média, politika. Praha 2003.

Čmejrková, S.: Televizní interview a jiné duely: Mediální dialog jako žánr veřejného projevu. Slovo a slovesnost 60, 1999.

Čmejrková, S.: Ty, já a oni v jazyce a v literatuře. Sborník mezinárodní konference PF UJEP v Ústí na Labem, 2008.

Čmejrková, S.: Od partnerského rozhovoru k talk-show. In: Přednášky z 50. běhu Letní školy slovanských studií. Praha 2007.

Čmejrková, S.: Jazyk médií a jeho konverzacionalizace. In: Jazykovědné aktuality 45, 2008.

Čmejrková, S.: Gramatika a pragmatika. In: Čeština – univerzália a specifika, 4. Praha 2002.

Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha 1985.

Fidler, M.-U.: Vztah mezi solidaritou a jazykem. In: Čeština – univerzália a specifika, 4. Praha 2002.

Heritage, J.: Basic ground rules: Talkink turns and 'doing' news interview talk. In: The political News Interview, Sage, London.

Hirschová, M.: Pragmatika v češtině. Praha 2006.

Hirschová, M.: Obecná pragmatika a pragmatika češtiny. In: Slovo a slovesnost 65, 2004.

Hoffmannová, J.: Funkce a významy výrazu prosím v mluveném dialogu. Naše řeč 76, 1993.

Hoffmannová, J.: Projevy taktu (a beztaktnosti) v televizních rozhovorech. Slovo a slovesnost, 55, 1994.

- Hoffmannová, J.: Ženy a muži: Zdvořilost v dialogu. 1996.
- Hoffmanová, J.: K univerzálnosti a specifičnosti pojmu dialog. Čeština – univerzália a specifika II. Brno 2000.
- Hoffmannová, J.: Stylistika a ... . Praha 1997.
- Müllerová, O. – Hoffmannová, J. – Schneiderová, E.: Mluvená čeština v autentických textech. Praha: Jinočany 1992.
- Hoffmanová, J.: K univerzálnosti a specifičnosti pojmu dialog. In: Čeština – univerzália a specifika, 2. Praha 2002.
- Jurman, A.: Pronominální oslovení (tykání a vykání) v současné češtině. In: Slovo a slovesnost, 62, 2001.
- Kneřová, M.: Ke způsobům oslovování v mluvených projevech. Naše řeč 78, 1995.
- Kolektiv autorů: Encyklopedický slovník češtiny. Brno 2002
- Kořenský, J. - Hoffmannová, J. - Jaklová, A. - Müllerová, O.: Komplexní analýza komunikačního procesu a textu. České Budějovice, 1987.
- Křivohlavý, J.: Jak si navzájem lépe porozumíme. Praha 1988.
- Lotko, E.: Slovník lingvistických termínů pro filology, Olomouc 2005.
- Lotko, E.: Kapitoly ze současné rétoriky. Olomouc 2004.
- Mukařovský, J.: Dialog a monolog, K jevištnímu dialogu. In: Kapitoly z české poetiky. Praha 1941.
- Müllerová, O. - Hoffmannová, J.: Kapitoly o dialogu. Praha 1994.
- Müllerová, O.: Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání. In: Jazyk, média, politika. Praha 2003.
- Nekula, M.: Deminutiva a zdvořilost. In: Čeština – univerzália a specifika, 5. Praha 2004.
- Pokorný, J.: Lingvistická antropologie. Praha 2010.
- Svobodová, J.: Signalizace projevů nezdvořilosti v pořadu Jana Krause „Uvolněte se, prosím“. In: Hovorená podoba jazyka v médiích, Nitra 2008.
- Švehlová, M.: Zdvořilost a řečová etiketa. Praha 1994.

Tolson, A.: Televised chat and the synthetic personality. In: Scanell, P. (ed.) Broadcast talk. London 1991.

Weigand, E.: Dialogue in the grip of the media. In: Dialogue analysis and the Mass Media. Tübingen 1999.

Zima, J.: Expresivita slov v současné češtině. Praha 1961.

Elektronické zdroje

www.wikipedia.org [16. 3. 2009]

<http://www.ceskatelevize.cz/program/1176221164.html> [15. 3. 2009]

<http://www.tvcentrum.com/clanky/2964/uvolnete-se-prosim-s-rekordnim-poctem-divaku/>
[10. 3. 2009]

http://www.ceskatelevize.cz/ct/sledovanost/zebricky/2008_celkove/50_nejsled_ct1_2008.pdf [16. 3. 2009]

http://www.ceskatelevize.cz/ct/sledovanost/zebricky/2007_celkove/50_nejsled_ct1_2007.pdf [10. 3. 2009]

http://www.ceskatelevize.cz/ct/sledovanost/zebricky/2007_celkove/nejsled_zabava_2007.pdf [16. 3. 2009]

<http://www.csfd.cz/film/221933-uvolnete-se-prosim/?text=97370> [10. 3. 2009]

<http://www.proculture.cz/calls/calls-konkurzy/na-stojaka-ceska-stand-up-comedy-hleda-nove-tvare-1248.html> [16. 3. 2009]

<http://www.advojka.cz/archiv/2006/8/cesko-po-setmeni> [10. 3. 2009]